ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ
Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Виконав:
Муращик Олександр Віталійович, студент магістратури за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування заочної форми навчання

Науковий керівник:
Терещенко Т.В.
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування

Рецензент:
_____
_____

Хмельницький – 2020 рік

АНОТАЦІЯ

Мурашик О.В. – Організаційно-економічне забезпечення розвитку сільських територій України.

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування.

У магістерській роботі досліджувались ключові теоретичні, методичні та практичні аспекти організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій України.

Зокрема, у першому розділі визначено науковий зміст сільських територій та систематизовано особливості розвитку сільських територій. Окрема увага була приділена європейському визначенню та класифікації сільських територій. Також опрацьовано методичні підходи до аналізу розвитку сільських територій.

Також у роботі у другому розділі магістерської роботи були досліджені важливі практичні аспекти реалізації механізмів антикризового державного управління. Серед іншого, наведено загальну характеристику основних показників розвитку сільських територій , виявлено тенденції та проблеми розвитку таких територій. Також здійснено багатофункціональний аналіз управління розвитком сільських територій.

Третій розділ присвячений визначенню концептуальних засад формування механізму соціально-економічного розвитку сільських територій. Обґрунтовано необхідність та механізм диверсифікації розвитку сільських територій. Також зосереджено увагу на такому механізмі розвитку сільських територій як публічно-приватне партнерство.

Ключові терміни: сільська територія, розвиток, державна підтримка, організаційно-економічне забезпечення, публічно-приватне партнерство, децентралізація, механізм.

SUMMARY

Murashik O.V. - Organizational and economic support for the development of rural areas of Ukraine.

Master's Degree Program for Master's Degreein specialty 281 Public management and administration.

The master's thesis explored key theoretical, methodological and practical aspects of organizational and economic support for the development of rural areas of Ukraine. In particular, the first section defines the scientific content of rural areas and systematizes the features of rural development. Particular attention was paid to the European definition and classification of rural areas. Methodological approaches to the analysis of rural development have also been developed.

Also in the work in the second section of the master's thesis were studied important practical aspects of the implementation of mechanisms of anti-crisis public administration. Among other things, the general characteristics of the main indicators of rural development are identified, trends and problems of development of such areas are identified. A multifunctional analysis of rural development management was also performed.

The third section is devoted to defining the conceptual foundations of the mechanism of socio-economic development of rural areas. The necessity and mechanism of diversification of rural development development are substantiated. The focus is also on such a mechanism of rural development as public-private partnership.

Key terms: rural area, development, state support, organizational and economic support, public-private partnership, decentralization, mechanism.

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ 7

1.1 Зміст, основні принципи функціонування сільських територій 7

1.2. Європейський досвід формування моделі розвитку сільських територій.....

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ.....

2.1.Загальна характеристика основних показників розвитку сільських територій.....

2.2. Багатофункціональний аналіз управління розвитком сільських територій.....

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ.....

3.1. Концепція формування механізму розвитку сільських територій .....

3.2. Удосконалення управління розвитком сільських територій.....

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток сільських територій - складний і багатогранний процес, який є органічною частиною сільського розвитку. В Україні поступово викристалізовуються теоретична база і власна державна політика такого розвитку. Певним чином це пов'язано не тільки з суспільними викликами, але і з певними інституційними діями. Однак чимало теоретичних, і особливо прикладних, питань розвитку сільських територій вимагають більш глибокого дослідження і обґрунтування.

Теоретико-методологічне та науково-практичне забезпечення розвитку сільських територій, обґрунтування їх факторів та напрямів, визначення інструментів управління соціально-економічними процесами, запровадження світового досвіду в галузі державного впливу на розвиток сільських територій уже тривалий час вивчається багатьма вченими. Зокрема, ці питання ґрунтовно висвітлені у працях О.М. Бородіної, О.Г. Булавки, І.В. Гончаренко, М.І. Долішнього, В.К. Збарського, М.Ф. Кропивка, І.М. Куліша [12], І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, О.І. Павлова, І.В. Прокопи, В.А. Пуліма, П.Т. Саблука, М.Г. Саєнка, О.В. Шебаніної, В.В. Юрчишина та ін.

Мета дослідження. Основною метою дослідження виступає систематизація теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій України. У відповідності до поставлено мети були поставлені та послідовно вирішувались такі завдання:

- визначення змісту, основних принципів функціонування сільських територій;
- узагальнення європейського досвіду формування моделі розвитку сільських територій ;
- загальна характеристика основних показників розвитку сільських територій;
- багатофункціональний аналіз управління розвитком сільських

територій;

- обґрунтування концепції формування механізму розвитку сільських територій
- розробка пропозицій щодо удосконалення управління розвитком сільських територій.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку сільських територій України.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій України.

Методи дослідження. Методичною базою магістерської роботи є ціла низка загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, були використані такі методи як: системний підхід (при визначені сутності сільських території та особливостей управління ними), методи аналізу та синтезу (під час розкриття тенденції розвитку сільських територій), узагальнення (при виявленні проблем сільської місцевості), графічний, табличний методи (для наочного зображення результатів дослідження).

Інформаційною базою дослідження виступають офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, нормативно-правові акти, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів тощо.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що окремі теоретичні положення й висновки можуть бути використані у практичній діяльності при прийнятті рішень щодо розвитку сільських територій на різних рівнях управління.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

1.1 Зміст, основні принципи функціонування сільських територій

Сільська територія є цілісною системою розвитку соціально-економічних відносин, в якій формуються відповідні взаємозв'язки між суб'єктами відносин (сільські жителі, органи публічного управління регіонального рівня, зовнішні контрагенти (органи влади вищого рівня, інші учасники ринкових відносин тощо) [65, с.15].

На рівні Європейського Союзу (ЄС) немає єдиного визначення поняття сільських територій. Дефініція «сільський» у країнах Європи на стосувалась територій, не були «міськими». У поточному часі найбільш поширеними концепціями визначення сільських територій виступає концепція регіонів ОЕСР та ступінь урбанізації територій, яка використовується Євростатом. Варто зауважити, що були розроблені різні класифікації сільських територій, ознаками класифікації при цьому виступали цілі розвитку та періоди їх реалізації.

Термін «сільська територія (місцевість)» вживається в ряді нормативно-правових актів ЄС. Так, у Європейській Хартії для сільських територій зазначається, що сільська територія охоплює безпосередньо сільську місцевість, включаючи невеликі міста й села, де основна частина площі використовується для сільського господарства, лісового господарства, аквакультури та риболовства; економічної і культурної діяльності жителів країни (ремесла, промисловість, послуги тощо); рекреації та зон відпочинку (природні заповідники); для інших цілей, зокрема для житлового будівництва.

Сільське господарство (включаючи лісове господарство, аквакультуру й риболовство) та несільськогосподарська частина сільської території формують єдиний цілісний простір, який відрізняється від міської території,

що характеризується високою концентрацією жителів і вертикальними або горизонтальними типами структур [2].

За законодавством ЄС сільські території традиційно вважаються такими, що структурно відстають від міських та потребують особливої уваги з боку держави. Вони характеризуються наступними ознаками:

1) включають в себе не тільки села, а й невеликі міста;

2) основна частина їх площі використовується для сільського і лісового господарства, аквакультури і рибальства;

3) постійно підвищується значення несільськогосподарських видів діяльності, у т.ч. рекреаційної, яка має здійснюватися на таких територіях;

4) низький рівень концентрації жителів;

5) переважання сільського населення (у сільських поселеннях проживає більше 15- 50% населення);

6) відносно слабо розвинута соціальна інфраструктура;

7) мають значний природоресурсний потенціал;

8) приділяється особлива увага збереженню місцевих звичаїв і культурних традицій населення [9, с.12].

Розвиток сільських територій – система заходів (соціально-економічних, політико-правових), спрямованих на забезпечення стабільних незворотних змін у виробничій, соціальній та екологічній сферах. Під соціально-економічним розвитком сільських територій варто розуміти динамічну взаємодію, яка полягає в економічному прогресі та взаємодії на територіальному рівні [3].

Слід зазначити, що сталий розвиток сільських територій має два напрями:

1) стійкий розвиток сільських населених пунктів, призначених для забудови і проживання населення, з розвитком відповідної інженерної, транспортної та іншої інфраструктури;

2) стабільний розвиток сільських поселень і територій у частині збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції,

підвищення ефективності сільського господарства, досягнення повної зайнятості сільського населення та підвищення рівня його життя, раціонального використання земель [62, с.85-87].

В індустріально розвинених країнах Заходу сільські території класифікують наступним чином:

1. депресивні сільські території, що демонстрували в минулому відносно високі темпи розвитку, які діляться на перспективні, стабільні для проживання і безперспективні;

2. стагнуючі сільські території, які характеризуються дуже низьким або «нульовим» рівнем розвитку;

3. піонерні сільські території або регіони нового освоєння;

4. унікальні сільські території, пов'язані з реалізацією круп них будівництв (проектні сільські території);

5. проблемні сільські території, що характеризуються вкрай низьким рівнем розвитку.

Серед них можна виділити: слаборозвинені сільські території; прикордонні сільські території; екологічно небезпечні сільські території. Ми розглядаємо сільські території, як єдину територіально - організаційно-економічну систему, що представляє собою сукупність послідовних етапів створення, реалізації, освоєння і поширення нововведень і акумуляції ресурсів сільської економіки на основі сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності [24, с.129].

Система управління розвитком сільських територій розглядається як розгалужена, багаторівнева та багатовимірна, а саме як така, що має власну внутрішню структуру й складається з об’єкта, суб’єктів управління та управлінських відносин, у межах яких відбуваються прямі й зворотні зв’язки. Об’єктом такого управління є сільські території, їхні соціальні, економічні та екологічні складові.

Суб’єктами управління розвитком сільських територій є:

– державні органи управління та їхні територіальні підрозділи;

– органи місцевого самоврядування;

– місцеве населення.

Рисунок 1.1 – Структурна будова сільських територій як складних систем

Джерело: [20, с.133].

Фактично роль місцевого населення є найвагомішою та критичною для успішних процесів розвитку сільських територій, тому що саме воно є як основним виконавцем визначених заходів, оцінювачем результатів проведеного оновлення, так і споживачем створених у результаті модернізації благ.

Стосовно управління та управлінських відносин (передусім вертикальних) потрібно констатувати, що за роки незалежності України підтримці та реалізації існуючого потенціалу сільських територій не було приділено достатньо уваги. Допущено безліч помилок, що спричинили його скорочення та зниження майбутніх можливостей. Усю вину за це можна

сміливо покласти на державне управління, тому що очевидними є втрачені можливості, що могли покращити стан сільських територій, налагодити дієві механізми їх сталого та багатофункціонального розвитку. Потрібно врешті визнати, що провина за поразку у розвитку сільських територій не є безособовою, а лежить як на функціонуючій системі державного управління, так і на державних управлінцях. І причиною цього у більшості випадків була відсутність сформованих ціннісних орієнтирів, за допомогою яких здійснювалося б ефективне управління.

Такі характерні риси державних службовців, як переважання особистих інтересів над суспільними, порушення законодавчих норм з метою отримання вигоди тощо свідчать про це. Необхідним є формування ціннісних орієнтирів управління розвитком сільських територій, що дадуть змогу забезпечити його ефективне функціонування, а саме: на державному рівні; на рівні місцевих органів державного управління та органів місцевого самоврядування; на рівні місцевого населення.

Задля консолідації зусиль усіх виділених рівнів суб'єктів управління розвитком сільських територій та забезпечення їх порозуміння та ефективної взаємодії необхідним є:

залучення сільського населення до обговорення сучасних проблем розвитку села, ефективності його управління та дотримання при його здійсненні ціннісних орієнтирів, врахування та формування їх пропозицій для подальшого розгляду вищими органами управління;

проведення обговорень пропозицій сільського населення на державному, регіональному та місцевому рівнях щодо соціально-економічних проблем сільських територій та актуальних ціннісних аспектів управління їх розвитком;

підготовка програм соціально-економічного розвитку сільських територій із врахуванням отриманих, розглянутих та затверджених пропозицій сільського населення, а також позитивного зарубіжного досвіду вирішення суспільних проблем.

1.2. Європейський досвід формування моделі розвитку сільських територій

Одним із напрямів формування сучасної моделі розвитку сільських територій є вивчення міжнародного досвіду регулювання соціально-економічних процесів як важливого чинника забезпечення згладжування так званих «провалів» ринкового середовища, збалансованості функціонування економічної, соціальної та екологічної компонент системи.

Це надзвичайно важливо в умовах перебування України в трансформаційному періоді становлення інституційних засад суспільної моделі ринкової економіки. Її функціональність залежить від побудови взаємовідносин держави та інших суб'єктів: людини, бізнесу, території, а також ефективного поєднання державного регулювання та ринкового лібералізму. Зважаючи на вітчизняний досвід побудови системи управління за принципом «згори-донизу» та неврегульованості більшості ринкових відносин, проблеми розвитку сільських територій нашої держави залишаються невирішеними і в багатьох випадках набули загрозливих ознак. Тому це потребує відповідної уваги до інтерпретації зарубіжного досвіду з розвитку сільських територій та вироблення загальновизнаної наукової концепції. Європейський вибір України, що продиктовано її політичними орієнтирами, зумовлює новий підхід до формування цілей, пріоритетів та механізмів реалізації політики соціально-економічного розвитку територій. З цією метою доцільним є проведення аналізу державних ініціатив щодо формування регіонального розвитку країн ЄС, визначення основних засад їх формування та інструментів реалізації політики, спрямованих на вирішення конкретних проблем розвитку територій. Саме тому у нашому дослідженні зупинимося на оцінці особливостей формування системи державного регулювання економіки в європейських країнах та можливостей реалізації національних інтересів у формуванні власної моделі розвитку сільських територій.

Як свідчать наукові дослідження, у кожній країні світу досвід соціально-економічного розвитку сільських територій базується і залежить від особливостей адміністративно-територіального устрою, що сформувався під впливом природно-географічних, соціально-економічних і демографічних чинників та потреб державного управління. На основі цього протягом певного періоду часу була сформована ідеологічна платформа, що відповідала інтересам конкретної держави та визначала чіткі інструменти впливу на розвиток сільських територій. На основі пройденої еволюції наукових підходів до реалізації політики соціально-економічного розвитку та утвердженого державного устрою у світі сформувалося декілька моделей розвитку сільських територій та управління ними. У літературних джерелах їх згрупували у декілька типів [8]: 1. Англосаксонську. 2. Континентальну. 3. Змішану (рис. 1.1).

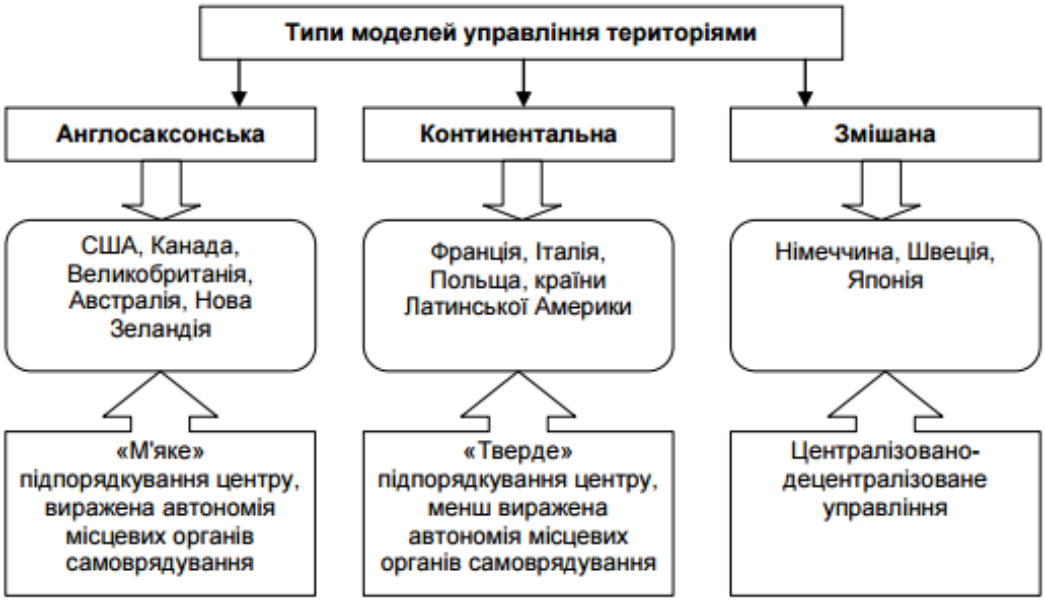

Рисунок 1.1 – Класифікація моделей управління територіями
Джерело: [59].

Слід зауважити, що їх ефективність не залежала і не залежить від форми державного устрою країни. Так, Я. Казюк наголошує на тому, що «ні унітарні, ні федеративні держави не мають яких-небудь переваг одна перед одною в питаннях розмежування компетенції між рівнями влади. Не можна також стверджувати, що унітарний або федеративний устрій забезпечують краще чи гірше державне регулювання розвитку своїх територій. Державний

устрій не формує ні якість, ні успішність цього регулювання, але безпосередньо формує його модель, схему, механізми і процедури» [31]. Загалом розглянуті моделі, по-перше, передбачають реалізацію різноманітних програм підтримки незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія) та, по-друге, застосування механізмів державної підтримки, які закріплені законодавчими актами (Європейський Союз, Канада, Туреччина).

Ці моделі мають низку загальних рис та відмінностей. Щодо загальних рис державної політики країн світу за цими моделями, їх слід згрупувати наступним чином:

1) надання суб'єктам програм права вибирати з переліку напрямів у рамках єдиної політики або програм різних відомств ті, які найбільш сприяють розвитку сільських територій конкретного регіону;

2) органам місцевого самоврядування надаються не тільки широкі права з реалізації програм розвитку сільських територій, але і адекватна фінансова підтримка за допомогою використання комплексу фінансових інструментів: прямі платежі населенню, програми грантової підтримки, кредити, гарантії за кредитами, податкові пільги, технічна допомога з чітким зазначенням умов їх застосування [34].

Що стосується відмінностей, то вони мають, на наш погляд, формальний характер, оскільки країни за першою моделлю відносин не формують єдиного програмного чи законодавчого документу, а надають цю повноваження місцевим органам самоврядування. Це частково виходить із становлення адміністративно-територіального устрою та існування федеративного типу управління. Країни, які функціонують за другою моделлю, зафіксовують ці питання в єдиний документ. Зокрема, у Європейському Союзі існує Єдина аграрна політика. Та головною особливістю цих напрямів, виходячи із їх змісту, є територіальний принцип спрямованості політики розвитку та відходу підтримки за галузевим підходом чи певній групі підприємств.

Серед існуючих моделей розвитку сільських територій у світовій практиці, на думку науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки», найбільш придатною та перспективною для України є європейська модель. Оскільки вона передбачає реалізацію політику розвитку сільських територій, яка супроводжується та доповнюється аграрною політикою та політикою підтримки дохідності аграрного виробництва [53]. Такої ж думки притримується і Ю.Е. Губені, який вважає, що для здійснення планування розвитку сільських територій необхідно опиратися на інструменти європейських країн [12]. Низка інших вітчизняних науковців підкреслюють необхідність забезпечення сучасного розвитку сільських територій України таким світовим пріоритетам, як інноваційність економіки, її соціалізація, гуманізація та екологізація [18].

Т. М. Безверхнюк доводить, що запровадження європейських принципів у практику вітчизняного управління територіями повинно відповідати таким принципам: узгодження цілей та інтересів усіх суб'єктів регіонального управління, оптимального співвідношення функцій адміністрування і регулювання, збереження конкретності та адресності державно-управлінського впливу, ієрархічності управління, процесного підходу. Тому з метою обґрунтування процесу формування моделі розвитку сільських територій на національному рівні розглянемо більш детально практичний досвід застосування континентальної моделі організації місцевого управління сільськими територіями. Так, в країнах Європейського Союзу напрями розвитку сільських територій зафіксовані в рамках Спільної аграрної політики – САП.

Упродовж своєї еволюції САП ЄС поступово відходила від принципів, що базуються на територіальному поділі, переорієнтовуючись на підходи, пов'язані з територіальною координацією та компромісними рішеннями. Європейська політика розвитку сільських територій допомагає сільським територіям країн ЄС вирішувати широкий спектр економічних, екологічних і соціальних проблем. Це передбачено в основних базових засадах САП

Європейського Союзу, які передбачають:

розвиток сільських громад;

демократизацію управління;

забезпечення здоров'я нації;

формування справедливого суспільства;

життєдіяльність в рамках екологічних обмежень;

досягнення цілей розвитку на основі наукових досліджень.

Кінцевою метою реалізації зазначених цілей є забезпечення збалансованості механізмів державного регулювання і ринкових важелів, що сприятиме створенню необхідних передумов для підвищення якості життя населення, ефективної зайнятості та покращення демографічної ситуації на основі стабільного й ефективного матеріального виробництва та розвитку сфери послуг. Тому Європейський Союз несе відповідальність за стан розвитку територій та рівень життя населення усіх своїх країн, враховуючи наявність нижчого рівня доходів мешканців сільських територій; нерівний доступ до сучасних соціальних благ мешканцям сіл та міст; більших витрат на життєзабезпечення, загостренням конкуренції в аграрному секторі тощо. Розвиток сільських територій також визначається стратегією «Європа 2020», яка була прийнята в березні 2010 р. і має назву «Стратегії інтелектуального і зрівноваженого розвитку, сприяючого суспільній активності».

До її напрямів, які стосуються безпосередньо розвитку сільських територій належать:

«Союз інновацій» – метою є покращення доступу до фінансування досліджень і інновацій;

«Дорогу молодим» – метою є покращення результатів системи навчання і полегшення молоді виходу на ринок праці;

«Європейська програма боротьби із бідністю»;

«Європа, що ефективно використовує ресурси».

Їх вирішення покладено на Європейську мережу сільських територій (European Network for Rural Development – ENRD), головними цілями якої є:

збір, аналіз і розповсюдження інформації на тему механізмів і способів розвитку сільських територій ЄС; збір, поширення та консолідація на рівні ЄС позитивної практики розвитку сільських територій; узагальнення інформації про розвиток сільських територій у межах ЄС і в інших країнах; організація зустрічей і семінарів на рівні ЄС для суб'єктів, активно зацікавлених у розвитку сільських територій; створення і управління мережами експертів з метою спрощення обміну професійними знаннями і підтримка реалізації та оцінки політики розвитку сільських територій; підтримка національних мереж та ініціатив щодо міжнародної співпраці [1, с. 27]. Відповідно до стратегії «Європа 2020» Європейською Комісією у листопаді 2010 р. відкориговано напрями діяльності САП країн-членів ЄС. Щодо розвитку сільських територій визначаються такі пріоритетні напрями:

1. Зміцнення трансферу знань у сільському і лісовому господарстві.

2. Зміцнення конкурентоспроможності сільського господарства і забезпечення існування господарств.

3. Підтримка організації продовольчого ланцюга і управління ризиком в сільському господарстві.

4. Збереження і покращення стану екосистем, залежних від сільського і лісового господарств.

5. Підтримка ефективного використання сировини і переходу на низько емісійне господарювання в аграрному секторі.

6. Потенціал робочих місць на селі тощо [4].

Поряд з реалізацією загальної регіональної політики Європейського Співтовариства, зокрема у рамках САП, управління сільськими територіями здійснюється окремо кожною країною-членом ЄС на національному рівні.

Якщо проаналізувати положення в 15 країнах Європейського Союзу (ЄС-15), то можна помітити, що регіональна політика практично у всіх країнах спрямована на створення умов, які дозволяють регіонам повністю реалізувати наявний у них потенціал і тим самим забезпечити рівність у розвитку сільських територій на національному рівні.

Загалом у регулюванні соціально-економічних процесів країн Західної Європи, досвід яких особливо важливий для України в контексті проголошеного нею курсу на євроінтеграцію, можна виокремити два періоди:

1) перший – інтенсивного розвитку механізмів державного регулювання (особливо протягом післявоєнного періоду, коли у розвитку господарських систем спостерігалося широке використання кейнсіанських підходів);

2) другий – дерегулювання (супроводжувалося приватизаційними процесами та зменшенням державного втручання).

У цілому ж у цих країнах спостерігається гнучке поєднання державного регулювання з ринковим, а основний напрям макроекономічного державного регулювання полягає у забезпеченні прогресивних зрушень у структурі національної економіки з використанням стимулювальних або стримувальних засобів впливу на господарські процеси в межах податково-бюджетної і кредитно-грошової політики [44]. Розглянемо особливості розвитку соціально-економічного розвитку у певних країнах ЄС. Політика розвитку сільських територій у Німеччині реалізується через Федеральне міністерство продовольства, сільського господарства і захисту прав споживачів, яке займається наступними питаннями:

– посилення економічної потужності і диверсифікація, створення нових робочих місць;

– відповідна потребам адаптація технічної і соціальної інфраструктури;

– розв’язання проблеми міграції та старіння населення;

– покращення перспектив для молоді;

– створення системи землекористування, яке б не забруднювало навколишнє середовище;

– об’єднання природоохоронних і рекреаційних функцій сільських територій;

– збереження і охорона культурного ландшафту.

Федеральні землі на місцях розробляють програми розвитку сільських

територій, де визначають конкретні заходи та інструменти сприяння цьому розвитку. Програма фінансово підтримується ЄС і федеральною владою, і в її рамках реалізується широкий спектр заходів з розвитку аграрного виробництва та соціальної інфраструктури. На ці потреби у рамках схеми перерозподілу коштів підтримки з ринкової на користь розвитку сільських територій на період 2015–2019 рр. передбачено щорічне надання 4,5% від максимальної суми національного бюджету.

Усього для федеральних земель на ці підпрограми по сталому розвитку сільського господарства буде надано 1,1 млрд євро [41]. Німецьку модель розвитку сільських територій (застосовується також в Австрії, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії) можна охарактеризувати як неоліберальну систему управління національною економікою з активним використанням ринкових регуляторів, і передусім конкуренції, та створенням на державному рівні ефективної системи соціального захисту населення (фінансово забезпечується шляхом перерозподілу приблизно 50 % ВВП через бюджет). Особливої уваги для України заслуговує досвід державного регулювання економіки Франції, яка за територією, чисельністю населення, менталітетом громадян, державним устроєм найбільш схожа до нашої країни. Її частка становить приблизно 17 % промислового і 20 % сільськогосподарського виробництва Західної Європи, а в діяльності держави щодо її впливу на економіку виокремлюють такі аспекти, як: відносно істотна участь у виробництві, урахування вимог екології, структурна політику, протекціонізм, регулювання фінансової сфери, трудових відносин [44].

Щодо управління розвитком сільських територій у Франції, як правило, застосовують ринкові економічні інструменти стимулювання економічної складової. Серед них можна виокремити наступні:

заохочення для внутрішніх та іноземних інвестицій, яка охоплює податкові пільги; режим прискореної амортизації;

«дослідницькі податкові кредити»; субсидії (до 25 % вартості всіх капітальних вкладень у земельну ділянку, будови, устаткування, що

придбано в перші роки будівництва);

виважене регулювання банківської системи (передбачає регламентування і контроль над кредитними організаціями) та фондового ринку (охоплює контроль за дотриманням стандартів розкриття інформації емітентами у використанні внутрішньої інформації, видачу ліцензії на створення інвестиційних компаній та управління портфелями цінних паперів, сприяння діяльності, яка стосується операцій із цінними паперами);

розвинена мережа організацій, яка займається консультуванням, науково-інформаційним та іншим забезпеченням підприємницької діяльності.

З позиції формування інституційного забезпечення державного регулювання, яке у Франції дуже жорстке як для ліберальної моделі, певний інтерес становлять питання регулятивної ролі держави шляхом програмування і планування розвитку національної економіки, для чого створено спеціальні офіційні органи, котрі розробляють плани, що орієнтують економіку на освоєння нових технологій, проведення науково-дослідних робіт тощо.

При цьому слід зазначити, що французька система планування у своєму розвитку пройшла три великі етапи:

– для першого, який припав на післявоєнний період характерне досить сильне втручання в економіку органів управління, прийняття обов’язкових для підприємств планів;

– на другому було здійснено перехід до індикативного планування, яке давало змогу координувати позиції держави і приватного підприємництва;

– для третього характерною рисою було зближення національного ринку з ринками інших європейських країн, що зумовило необхідність переходу від індикативного до стратегічного планування [41].

Розвиток сільських територій та формування політики його підтримки у Польщі, що входить до складу Європейського Союзу регулюються чіткими правилами викладені у Регламенті Ради (ЄС) № 1698/2005 (Council Regulation

(ЕС) No. 1698/2005). Вони відповідають основним напрямам програми САП [1]. У Польщі Міністерством сільського господарства і розвитку села на базі зазначених тематичних напрямів розроблена Стратегія розвитку сільських територій. Стратегія виділяє три основні цілі, досягнення яких забезпечить її реалізацію:

1. Підтримка гармонійного розвитку сільських територій.

2. Поліпшення конкурентоспроможності сільського господарства.

3. Зміцнення галузі переробки аграрної продукції з метою підвищення якості і безпеки продовольства.

У межах кожної Цілі виділено кілька пріоритетів, які у свою чергу детально описані у конкретних діях. Наприклад, для Цілі 1 «Підтримка сталого розвитку сільських територій» виділено наступні пріоритети [3, с. 59-79]:

− диверсифікація з метою забезпечення альтернативних джерел доходів;

− збереження природних особливостей – ландшафтів на сільських територіях;

− підвищення активності сільських громад та поліпшення соціальної інфраструктури;

− розбудова технічної інфраструктури [14].

Із наведених у дослідженні напрямів розвитку сільських територій складається враження, що в країнах ЄС чіткіше виражений пріоритет людського розвитку в системі розвитку сільських територій порівняно з Україною.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

2.1.Загальна характеристика основних показників розвитку сільських територій

Україна володіє значним потенціалом земель сільськогосподарського призначення, які використовуються недостатньо ефективно. За площею орних земель країна посідає 9 місце серед держав світу [65], за площею чорноземів (28 млн га) – 4 місце в світі після Росії, США та Китаю [8]. Сільськогосподарські угіддя (60 млн га) складають 70 % земельного фонду країни [30]. У загальній кількості ТГ (1469) частка сільських територій складає 72,2 %, де 42,4 % (623) – сільські ТГ та 29,8 % (437) – селищні, які мають однотипні проблеми. Водночас, за даними Світового банку, в Україні рівень продуктивності праці [52] в економіці у 5 разів нижчий порівняно з країнами ЄС, а середній показник доданої вартості на одного робітника у сільському господарстві – менше в 6 разів, ніж в середньому по ЄС.

Це підкреслює значний недовикористаний потенціал даного сектору економіки. Неврахування в місцевих стратегіях перспектив реалізації аграрного потенціалу на засадах забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів розвитку сільських територіальних громад та їх територій створює значні бар'єри для досягнення Цілей сталого розвитку [50]. Сільські та селищні територіальні громади України переживають демографічну кризу. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України прогнозує до 2031 року скорочення чисельності населення України на 6,8 % [17].

Водночас скорочення сільського населення відбувається більш високими темпами, ніж міського. Так, в період 2000–2018 рр. кількість сільських мешканців зменшилася на 3,8 млн осіб, або на 23,6 % [15], переважно завдяки економічним чинникам: оплата праці в аграрній сфері є

найнижчою серед галузей економіки, загострюються проблеми бідності, залишається низьким рівень життя селян. У значній частині сіл відсутня інженерна інфраструктура (водозабезпечення, каналізація), не надаються необхідні житлово-комунальні послуги (вивіз твердих побутових відходів, благоустрій територій), відповідно спостерігаються процеси забруднення довкілля. Процеси фактичного занепаду сіл поглиблюються монофункціональним характером сільської економіки, низькою дохідністю сільськогосподарського виробництва, нераціональним використанням земельних ресурсів, що негативно впливає на формування місцевих бюджетів та розвиток інфраструктури ТГ.

Функціонування сільськогосподарських підприємств на сільських територіях сприяє їхньому розвитку за екологічними, економічними та соціальними показниками. Відповідно зростає якість життя сільського населення, знижується рівень безробіття, поліпшується демографічна та екологічна ситуація в країні. Відтак у контексті сталого розвитку сільських територій економічну ефективність від запровадження відповідних заходів варто оцінювати через зростання показників сільської економіки, зокрема підвищення рентабельності сільськогосподарських підприємств за рахунок раціонального використання земельних ресурсів, зростання рівня працевлаштування сільського населення, впровадження енергоефективних та екологічно орієнтованих технологій у виробництво [11].

Але за соціально-економічної ситуації, що склалася сьогодні в сільській місцевості, аграрний напрям економіки перебуває в критичному стані, що призводить до дестабілізації розвитку сільських територій. За таких умов соціально-економічна перебудова українського села вимагає створення високопродуктивного сільського господарства. На сьогодні, згідно зі статистичними даними [9], основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції є господарські товариства (17,6 % у 2005 р.; 20,8 % у 2016 р.) та фермерські господарства (67,3 % у 2005 р.; 65,2 % у 2016 р.). Одержані дані вказують на негативну тенденцію зниження кількості

сільськогосподарських підприємств у сільському господарстві Львівської області за 2005−2016 рр. (див. табл.). Але, виходячи з низької частки виробників сільськогосподарської продукції, саме стимулювання розвитку підприємництва в сільському господарстві є основним напрямом відродження цього виду діяльності.

Планування розвитку сільських територій нерозривно пов'язано з перспективами розвитку сільського господарства як агропродовольчого сектору економіки [55]. Проблема підвищення ефективності виробництва полягає в тому, щоб на кожну одиницю ресурсів чи витрат (трудових, матеріальних та фінансових) досягнути максимально можливого збільшення обсягу виробництва і прибутку (доходу) [62]. Важливим економічним показником в аналізі діяльності сільськогосподарських підприємств Львівщини протягом 2011–2016 рр. є фінансовий результат, що відображає чистий прибуток, з одного боку, та збиток, з іншого. Частка сільськогосподарських підприємств, які одержали чистий прибуток, до їхньої загальної кількості зросла зі 72,6 % у 2011 р. до 80,8 % у 2016 р., або на 484,9 та 1248,0 млн грн відповідно [61].

У зв'язку з розвитком аграрних технологій скорочується потреба у робочій силі в сільськогосподарських підприємствах та, відповідно, робочих місцях у сфері обслуговування. Це обумовлює трудову міграцію сільської молоді у міста та за кордон. Як наслідок, маємо зменшення чисельності зайнятих у всіх сферах економічної діяльності на селі за 2000–2018 рр. з 6,4 до 5,1 млн осіб, або на 20,3 %, а кількість зайнятого населення у сільському господарстві за цей період скоротилася з 4,3 млн до 2,9 млн, або майже на 32,6 %. Місцеві бюджети сільських територій не отримують достатньо коштів для активізації розвитку та забезпечення комфортних умов для життєдіяльності працездатного населення. У 2019 – 2020 роках в структурі доходів загального фонду бюджетів ОТГ питома вага податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) в середньому по країні склала від 59,8 % [39] до 60,3 % [19], що вказує на важливу роль даного податку у формуванні місцевих

бюджетів та їх пряму залежність від рівня зайнятості та доходів населення.

У поєднанні із негативними демографічними тенденціями та відсутністю сприятливих умов для економічної активності жителів громад це обмежує можливості та перспективи для збільшення доходів місцевих бюджетів та, відповідно, досягнення спроможності громад щодо забезпечення сталого розвитку територій. Стратегічне планування розвитку сільських територій не скоординоване з галузевими політиками та стратегіями місцевого рівня. Стратегічні документи, спрямовані на вирішення визначених вище проблем – Концепція розвитку сільських територій, яка фактично є недієвою, бо не підкріплена фінансовими механізмами її реалізації. План заходів щодо реалізації Концепції розвитку сільських територій [47], ДСРР – мають різні акценти в сфері розвитку сільських територій, що знижує ефективність та ускладнює процеси реалізації завдань цих документів на місцях. Зокрема, аналіз стратегічних документів виявив відсутність завдань щодо системної консолідованої роботи місцевої та регіональної влади, спрямованої на створення умов для розвитку підприємництва на сільських територіях, а також недостатню державну підтримку самозайнятості населення та відповідної інфраструктури щодо сприяння місцевому економічному розвитку на селі.

На практиці недоступність дешевих кредитних ресурсів, відсутність закладного майна у представників малого аграрного бізнесу, особистих селянських і фермерських господарств та власників домогосподарств, відсутність податкових стимулів щодо створення нових виробництв з переробки сільгосппродукції для збільшення доданої вартості та створення додаткових робочих місць, відсутність державної фінансової підтримки власників земельних паїв для стимулювання виробництва якісної сільськогосподарської продукції та запобігання деградації земельного фонду, за аналогом європейської практики [46], ставить українських виробників сільгосппродукції в нерівні конкурентні умови у порівнянні з іноземними. Це обмежує їхні можливості для розвитку на внутрішньому та зовнішніх ринках,

а також для ефективної реалізації локального ресурсного потенціалу та збільшення надходжень до місцевих бюджетів.

До основних причин формування негативних тенденцій у розвитку сільських територій є:

1) відсутність цілісної послідовної державної політики розвитку сільських територій;

2) недостатність обсягів державної фінансової підтримки;

3) низький рівень забезпечення сільського населення послугами;

4) низький рівень диверсифікації економіки сільських територій;

5) низька рентабельність с/г товаровиробників;

6) низький рівень технічного забезпечення с/г виробництва;

7) обмеженість можливостей сільського населення для підвищення рівня своїх доходів;

8) низький рівень підприємницької ініціативи;

9) низький рівень активності територіальних громад села, селища;

10) низька ефективність органів місцевого самоврядування у вирішенні проблем сільських територій;

11) низький рівень розвитку системи кредитування, залучення інвестицій у сільські території;

12) низький рівень створення позитивного іміджу тощо.

2.2. Багатофункціональний аналіз управління розвитком сільських територій

Системний характер змін на сільських територій на сільських територіях обумовлений як світовими суспільно-економічними процесами, так і практикою децентралізації в Україні. Переважання галузевого підходу в управлінні розвитком сільських територій та відсутність цілісного бачення моделі становлення національної соціально-екологічної системи спричинила низку асиметрій та диспропорцій, наслідком яких стало знелюднення

територій, погіршення їх екологічної, демографічної та економічної ситуації.

Поширення біологічних, екологічних, органічних практик виробництва та життєдіяльності, .а також екологічних спільнот, що формують модель суспільства майбутнього набуває глобальних масштабів. Викликом часу стала поява екологічних та родових поселень (останні переважають в Україні), що як феномен (за відсутності підтримки та стимулювання збоку органів державної влади та місцевого самоуправління) зростають кількісно та якісно, формуючи модель суспільства майбутнього.

Вивчення їх досвіду, чинників успіху та моделювання наслідків діяльності покладено в основу даного дослідження Усвідомлення негативних тенденцій щодо зниження рівня фізичного та здоров’я, неможливість забезпечити продовольчу та економічну безпеку власної родини, відчуття втрати власної індивідуальності внаслідок наслідування помилкових життєвих стереотипів і цінностей в мегаполісах направляють переважно молодь у сільську місцевість. В сучасному світі налічується близько 40 тисяч локальних спільнот, головними цілями створення яких є соціально-гуманістичні – дбайливе ставлення до природі, людині, сім'ї, здоров'ю та дружнє спілкування. Створені міськими жителями поселення поза агломерацій реалізують власний ідеал моделі суспільства майбутнього через взаємодію з природою, формування основ партнерства і співробітництва між індивідами та їх групами як у самому житлі, так і за його межами, таким чином не залишаючись ізольованими від суспільних процесів, а впливаючи на них.

Поширення в США, Європі, Австралії, Канаді, країнах Південної Америки, країнах пострадянського простору екологічні рухи як результат пошуку виходу з наявних асиметрій та диспропорцій суспільного та екологічного розвитку, породжених технократичним способом буття, інтерес до історичної та культурної національної спадщини є початком заснування екологічних поселень, де жителі займаються творчою, фізичною (матеріальне виробництво) та духовною роботою в гармонії з природою. Такими є

переважна більшість успішних екологічних поселень світу (зокрема, поселення «Ітака», «Фидхорн», «Ферма», «Зегг», «Ауровиль» та інші). Пріоритет стійкого розвитку і самоврядування на рівні громади дозволяють поселення отримати статус населеного пункту (наприклад, поселення «Ковчег»). Головними причинами відходу людей на сільські території є вихід на пенсію, можливість працювати дистанційно, ідеологічні та матеріальні (переконання у веденні екологічного способу життя та необхідність самозабезпеченості).

Наслідком прагнення до самодостатності (забезпечення потреб мешканців і самоврядування), відновлення природо-ресурсного потенціалу території, у тому числі фізичного і морального здоров'я людей, їх духовний розвиток, підвищення рівня соціальної відповідальності, зайнятості і народжуваності, інвестиційної привабливості території є запровадження практики багатофункціонального розвитку сільських територій (БРСТ), що сприяє залученню приватних інвестицій за одночасного розширення каналів їх надходження. БРСТ сприяє зростанню соціально-еколого-економічного потенціалу територій, що забезпечує їх відродження, примноження людського капіталу, покращення демографічної ситуації, рівня розвитку та здоров’я населення, посилення стійкості та самодостатності території, ефективного вирішення завдань розвитку суспільства в умовах глобалізації та децентралізації, рішення яких лежить в площині партисипативного розвитку та інклюзії всіх членів громад. Принципами управління за БРСТ є такі: відкритості, прозорості та транспаритетності (з позиції визначення та застосування критеріїв щодо вибору заходів, процедур та процесів), системно-цілісної вигоди, локалізації, реалістичності, персоніфікації, партнерства та співпраці, субсидіарності, підзвітності, зрозумілості та передбачуваності, гнучкості, рівності, відповідальності за реалізацію цілей, партисипативної узгодженості, поліфункціональності та багатовекторності розвитку.

Пріоритетними методами дослідження та управління БРСТ є

системний аналіз, проектний та програмно-цільовий підходи. При цьому проектне управління БРСТ як система цілеспрямованої діяльності щодо створення, використання та примноження ресурсів території має ознаки циклічності, етапності (фазовість, стадійність), векторну спрямованість (наприклад, з позиції галузевої реалізації, оцінки ефективності, розвитку системи чи її елемента тощо). БРСТ передбачає активну взаємодію й взаємовплив людини та оточуючого середовища, в ході яких людина та/або людська спільнота виступає в якості суб'єкта, який цілеспрямовано впливає на природу в процесі задоволення власних потреб, примножуючи природно-ресурсний потенціал території. Являючись носієм функції пізнання та предметно- практичної діяльності, спрямованої на природу, особистість та суспільство в цілому як гештальтноорієнтована система об'єктивних зв'язків базується на механізмі управління, що включає систему умов, форм, методів та засобів досягнення цілей.

Закономірності та властивості управлінської діяльності у сфері БРСТ передбачають таке:

1) обумовленість розвитку вектором (мотивація – головна рушійна сила розвитку) не лише з позиції задоволення потреб (матеріальне виробництво, медична, культурна, освітня та інша діяльність), а одночасно інтегрованими запитами як окремого індивіда, так і в інтересах суспільства в цілому – матеріальне виробництво на рівні, що забезпечує постійне духовне зростання (принцип розумної достатності);

2) відносна самостійність БРСТ – конкретні завдання можуть бути досягнуті за відповідного рівня розвитку чинників об'єктивної дійсності;

3) послідовність та спадковість різних підходів, методів і засобів БРСТ – кожний наступний крок розвитку виникає на основі попереднього зі значущим збереженням цінного, що було накопичено раніше;

4) чергування етапів відносно спокійного еволюційного розвитку та стрімких революційних змін наявного укладу;

5) взаємодія та взаємозв'язок всіх сфер життєдіяльності та

господарювання людини на сільських територіях, що має бути враховано в процесі управлінської діяльності БРСТ (це дозволяє більш якісно впливати на окремі явища та отримувати вищі результати);

6) кумулятивний характер БРСТ зумовлений процесом інтеграції з умовами (суб'єктами і об'єктами на території), доповнюючи їх;

7) диференціація та інтеграція складових БРСТ.

Наявний досвід управлінської діяльності розвитком сільських територій доводить необхідність розширення засобів та механізмів, способів, методів та технологій БРСТ. Нові галузі та підходи, що з'являються, сприяють поширенню екстраполяційного характеру змін, що дозволяють охопити всі території країни. При цьому вони мають інтегрований соціально-екологічний характер (галузі з префіксом еко-, біо-, органік-, соціо-, демо- тощо), а також є носіями процесів наслідування природних закономірностей, що проявлені в навколишньому середовищі. Їх підвищений міжгалузевий та міжособовий характер впливає на багатовекторність рішень, об'єднуючи окремі елементи соціальної системи дружньо-партнерськими формами (наприклад, практика державно-приватного партнерства).

Все більша чисельність управлінських дій зорієнтована на інтегрований вплив сукупних ендогенних та екзогенних чинників БРСТ у єдиному природодоцільному цілепокладанні. Практична реалізація вказаного підходу реалізується через механізм «Родова садиба», яким передбачено «надати законодавче право кожному громадянину України при бажанні надати 1 га землі для облаштування родової садиби, безоплатно у довічне користування, без права продажу, з правом передачі лише у спадок» (проект Закону України «Про родові садиби та родові поселення»). Поширена у родових поселеннях на теренах України практика публічного управління розвитком територій засвідчила підвищення рівня культури та добробуту їх мешканців, поряд з поліпшенням демографічної ситуації та рівнем самозайнятості, генерованими ідеями та готовими інвестиціями, в тому числі фінансовими, матеріальними, трудовими, інтелектуальними, в родині в середньому народжується 3

дитини).

Період дослідження охоплює 2013–2017 роки, протягом яких за допомогою соціологічного методу проведено інтерв'ю зі 100 жителями сільських територій у віці 22–67 років, з яких 52% складали жінки та 48% – чоловіки з 6 регіонів України. Серед опитаних, 80% – це жителі екологічних і родових поселень: 35 інтерв'ю проведено на основі анкети з 52 питань і 12 неструктурованих бесід з представниками екологічних рухів України. Серед респондентів 80 % мали вищу освіту, незакінчену вищу – 10%, середня – 4%, загальну середню – 3%, інше – 3%.

Сфера зайнятості співрозмовників переважно екологічне будівництво – понад 30%, дистанційні види діяльності (інформаційні технології, дизайн, електронний бізнес і т. д.) і ремесла – 29%, пенсіонери – 19%, соціальний сектор – 7%, сільське господарство – 6%, лісове господарство – 1%, тимчасові заробітки і промисловість – 8%, що забезпечує репрезентативність вибірки. Матеріали, що охоплюють розвиток родових поселень зібрані автором під час спілкування з їх представниками, членами ініціативних груп, а також отримані в ході польових досліджень, аналізу документації, інформації ЗМІ, соціальних мереж [15–22].

В ході дослідження встановлено, що родові поселення складають 85 % від загального числа екологічно орієнтованих рухів в Україні. Їх мешканцями є високоосвічені люди (80 % мають вищу освіту, є випускники МВА, кандидати і доктори наук, люди з технічною освітою переважають над гуманітарним), зрілого віку (середній поселенців 35 ± 5 років), що здатні до високого рівня самоорганізації, мислять креативно, бажають вчитися, експериментувати, інвестують власні та здатні залучати ресурси з інших джерел. Переважно колишні мешканці урбаністичних центрів (93 % від загально їх кількості), до координатної зміни життя (створення родових садиб) мешканці мали достаток, хорошу роботу або власний бізнес, що часто-густо обули змінені внаслідок зміни свідомості: бажання жити в чистому середовищі, їсти здорове харчування, самостійно нести

відповідальність за власне життя та територію проживання.

Зміни способу життя міських жителів сприяють реурбанізації (повторному заселенню сільських територій) і супроводжуються опануванням природоорієнтованих видів зайнятості, головним чином через мімікрію (відтворення природних процесів, в тому числі в соціальному середовищі). Переїзд в поселення пов'язаний зі зміною життєвих орієнтирів (на перше місце виходять сім'я, здоров'я, екологія, відповідальність, дружба, мир, порядок, патріотизм), які передаються дітям і популяризуються у місцевій спільноті.

Багато поселенців переїжджають сім'ями (рідше в поселенні можна зустріти самотніх людей, а також людей передпенсійного і пенсійного віку). У сім'ях переважає тенденція до багатодітності, що покращує демографічну ситуацію в сільській місцевості. Розвиваючись без додаткового стимулювання збоку бюджетів всіх рівнів родові поселення займають вагому позицію в об’єднаних територіальних громадах як продуценти сільськогосподарської та несільськогосподарської продукції і, якщо в 2002 р. налічувалося два родових поселення, то наразі (2018 р.) на різних стадіях формування їх налічується понад 100. За нашими дослідженнями, підкріпленими оцінками фахівців Міністерства аграрної політики та продовольства України, Національної академії аграрних наук в особі ННЦ «Інститут аграрної економіки», розмір вкладень приватних інвесторів в територію, які ніхто не вимагатиме до повернення, за 10 років складе понад 300 тис. грн. в розрахунку на 1 га площі (табл.2.1).

Таблиця 2.1 – Оцінка щорічних результатів розвитку сільських населених пунктів внаслідок реалізації ідеї «Родова садиба»

Показник	В розрахунку на		
	родову садибу (1 га площі), тис. грн	населений пункт (250 жилих дворів – 250 га площі), млн. грн	1200 населених пунктів, знятих з мапи України з 1991 р. та, в яких за даними паспортизації налічується від 1 до 10 жилих дворів, млрд. грн
1) Інвестиції фізичних осіб в облаштування родових садиб	30	7,5	9,1

2) Виробництво чистої сільськогосподарської продукції	25	6,25	7,5
3) Економія бюджетних коштів на проведення меліоративних робіт	20	5,0	2,9
4) Забезпечення зайнятості, в тому числі залучених осіб, тис. осіб	2	0,5	100

Джерело: [45].

Становлення свідомої досвідченої, гармонійно розвиненої особистості через механізм «Родова садиба», що сформувала в собі честь та гідність поряд з доброзичливістю та гостинністю, розкриває можливості самореалізації, в тому числі з позиції самозайнятості, підприємницької активності, приватної ініціативи, долучення до процесів управління територією (зокрема, через механізм публічного управління), самовизначеності, підвищення соціальної відповідальності за власне життя та навколишній простір дозволяє в довгостроковій перспективі уникнути «плинності» молоді за межі країни, відродити та зберегти культурну спадщину. Економічний, з позиції організації та реалізації, зелений освітній сільський туризм знайомить умовами проживання й харчування з врахуванням всіх етнічно-культурних груп, що мешкають на теренах України, особливостями побуту та сільськогосподарською діяльністю, традиціями і звичаями регіону.

Можливість самообслуговування в межах кемпінгів та наметових містечок формує навички активного способу життя, може мати ознаки фауно- та флористичні, культурологічні та етнографічні. Природне середовище, місцева культура, традиційна архітектура, участь у місцевих культурних подіях, розкривають широкі можливості використання природного, матеріального і культурного потенціалу як особистості, так і регіону, формують розуміння культури організованого розвитку і відпочинку, зміцнення родини за рахунок демонстрації передового досвіду

родинних зв’язків, відбувається становлення середовища-платформи реалізації особистості, її розвиток та розвиток місцевої громади. Являючись за своєю суттю стартапом, що реалізується через механізм «Родова садиба», поселенням нового типу унікальне за своїм природно-ресурсним потенціалом, забезпечує розвиток території шляхом інвестування та впровадження природо відновлюваних інноваційних технологій. Висновки. Необхідність перегляду підходів до суспільно-економічного використання навколишнього середовища, збереження балансу систем, в тому числі за рахунок інструментів сталого розвитку є основою безпечного проживання людини. Пріоритетність соціоприродної сутності інструментів та механізмів розвитку, що базується на світоглядному ноосферному підході розуміння єдності всіх сисем у Всесвіті на противагу антропоцентричній філософії суспільного буття, що панувала до цього часу. Циклічність глобалізаційних криз визначена відсутністю розуміння механізмів системної цілісності та взаємообумовленості явищ, а також процесів, їх адаптаційних, інтеграційних і біфукарційних механізмів взаємодії.

Гармонізація відносин суспільства та природи формує підставу для становлення нової парадигми розвитку через кооперацію й партнерство в межах самоорганізованих складних систем, якими є суспільство та навколишнє середовище. Посилення ролі природодоцільних технологій в життєдіяльності та господарюванні, на відміну від споживацького підходу, який превалював до ХХ ст., покликане сформувати уявлення про природну цілісність буття. Приватні інвестиції в розвиток територій є економічно, соціально та екологічно виправданими не потребують додаткових бюджетних витрат. Реалізація ідеї «Родова садиба» дозволяє забезпечити інклюзивний підхід та партисипативне управління розвитком сільських територій через діяльність громадських організацій. Розвиток родових поселень дозволяє щорічно забезпечити понад 30 тис. грн. вкладень в розрахунку на гектар (родової садиби), а також зберігає українські традиції, сприяє культурному розвитку нації.

Еволюційно-цивілізаційний підхід в управлінні розвитком соціально-еколого-економічних систем через практику багатофункціонального розвитку сільських територій окреслив підхід до раціонального використання природних ресурсів як головної умови існування людства.

Диверсифікація діяльності в родових поселеннях як одна з форм багатофункціонального розвитку сільських територій за рахунок забезпечення доступності та використання відновлюваних ресурсів у своїй життєдіяльності та підприємницькій активності на основі поєднання традиційних та інноваційних екологобезпечних технологій формує передумови продовольчої та економічної безпеки держави, вирішення демографічної та екологічної проблем. Родові поселення в Україні виховують сімейні цінності, патріотизм, забезпечують практику самоврядування за рахунок діяльності виробничих організацій, державно-приватного, міжмуніципального і транскордонного співробітництва. Управління територіями відбувається шляхом спільного ініціювання, відбору і практичної реалізації прийнятих рішень через механізм форсайта, що знижує витрати і підвищує ефективність адміністративної діяльності.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

3.1. Концепція формування механізму розвитку сільських територій

Корінні зміни, що відбуваються в аграрному секторі економіки України, неоднозначно сприймаються українським суспільством. З одного боку, лібералізація економічних відносин, плюралізм у визначенні форм виробничої та ринкової діяльності, становлення інституту приватної власності на землю, інші засоби виробництва і т.п. є позитивними і перспективними зрушеннями, які сприяють реалізації величезного аграрного потенціалу нашої країни, перетворення її в одного з лідерів світового ринку продовольства. Але, з іншого боку, очевидні негативні наслідки, викликані спадом високотоварного виробництва, порушенням системи господарських зв'язків, руйнуванням матеріально-технічної бази, загостренням екологічних проблем, зміщенням акцентів у соціальній політиці на селі [23].

В сучасних умовах особливо гостро відчувається державного масштабу є економічний захист та соціальна підтримка сільського населення країни, яке, в умовах системних перетворень, виявилося найменш захищеним і вразливим прошарком українського суспільства. Держава намагається виправити становище, направляє для цього значні кошти, формує відповідну інституційне середовище, розробляє і втілює в життя цілеспрямовану аграрну політику. Однак рішення проблем багато в чому залежить і від самих селян, від їх самоорганізації, розвитку місцевого самоврядування, локальних ініціатив і високої соціальної активності сільських громад. У цьому контексті сільські територіальні громади слід розглядати як первинну ланку управління життєдіяльністю сільського соціуму, головний центр демократичного контролю за економічним і соціальним розвитком сільських територій, найвідповідальніший захисник прав і свобод сільського населення. В умовах становлення демократичного суспільства і ринкової економіки роль

сільських територіальних громад буде неухильно зростати. Суспільство має виховувати своїх лідерів, висувати ініціативи щодо реалізації власних інтересів, піклуватися про раціональне використання наявних ресурсів, забезпечувати чесне і справедливе розподіл суспільних благ [5].

Найбільш дієвим методом вирішення цих завдань є розробка Комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад на основі науково обґрунтованого підходу, який передбачає системне вирішення соціально-економічних проблем, впровадження сучасних методів та інструментів управління розвитком села, що в подальшому буде сприяти незворотності процесу позитивних перетворень. Метою таких програм є розробка і реалізація системи заходів економічного, соціального та екологічного характеру, здатних забезпечити якісні позитивні зміни в життєдіяльності членів сільської територіальної громади, а саме: поліпшити їх матеріальний добробут, посилити соціальну захищеність, забезпечити справедливий доступ до суспільних благ, захистити від впливу небезпечних екологічних чинників.

Реалізація подібних програм передбачає розробку першочергових і віддалених (стратегічних) завдань і їх реалізацію в визначеній послідовності. Отримання високоякісної і достовірної інформації за результатами комплексного аналізу сільських територій, рівня господарювання, економічних, демографічних і екологічних проблем стане головною запорукою успішного вирішення завдань оптимального планування територіальної організації сільської місцевості. Крім того, реалізація першочергових завдань буде сприяти удосконаленню соціально-економічних відносин на селі, оптимізації функціонування аграрної сфери господарського комплексу, використання переваг сучасного етапу його соціально-економічного розвитку, формування організаційно-економічних механізмів управління розвитком сільських територій. Комплексна програма соціально-економічного розвитку сільських територій повинна бути спрямована на вирішення таких основних взаємопов'язаних завдань:

1. Економічні передумови розвитку сільських територій. Передбачає вирішення проблем підвищення рівня зайнятості та самозайнятості на селі, вдосконалення регуляторної політики розвитку малого бізнесу, розвитку несільськогосподарських видів діяльності сільських територій; удосконалення системи організації сільськогосподарського виробництва, заготовок і реалізації продукції, виробленої особистими селянськими і фермерськими господарствами тощо Реалізація цих заходів сприятиме забезпеченню комплексного багатофункціонального розвитку села, поліпшення умов проживання населення, зростання його зайнятості, доступу виробленої продукції до цивілізованого аграрного ринку.

2. Формування бази самодостатності сільських громад. Передбачає необхідність вирішення завдань посилення фінансової спроможності сільських і селищних рад, самооб'єднання жителів громад для формування власного економічного механізму вирішення соціальних проблем. Цей блок об'єднує в собі наступні основні компоненти: визначення чітких якісних і кількісних параметрів самодостатності сільських громад, розробка моделей ефективного розміщення, спеціалізації та науково обґрунтованих розмірів сільськогосподарських підприємств, розробка механізму формування ефективної ресурсної бази сільських територій, вивчення перспектив використання їх соціально-економічного потенціалу, вдосконалення міжбюджетних відносин, оптимізація системи місцевих податків і зборів. Впровадження цих заходів забезпечить підвищення фінансової самодостатності сільських громад, вирішення проблем їх сталого розвитку, запобігання занепаду сільських населених пунктів.

3. Удосконалення системи місцевого самоврядування сільських територій. Рішення цього блоку питань передбачається необхідність підвищення професійної кваліфікації персоналу сільських і селищних рад та мотивації їх праці, формування нового покоління висококваліфікованих кадрів для нижчої ланки управління, а також створення відповідних передумов для проведення реформування адміністративно-територіального

устрою. Результативний ефект від практичного втілення заходів цього блоку полягає в удосконаленні організації роботи місцевого самоврядування на основі оптимізації виробничо-ресурсного, організаційно-управлінського потенціалу сільських територіальних громад та визначенні достовірних параметрів їх оптимізації, що сприятиме створенню науково обґрунтованої системи управління сільськими територіями та чіткого розмежування повноважень між центральні і місцевими органами влади.

4. Розвиток соціальної інфраструктури. Мета цього блоку - створити матеріальну базу соціальної інфраструктури сільських територій, забезпечити ефективне управління об'єктами соціальної інфраструктури в сільській місцевості, розробити механізми реалізації молодіжної політики на селі, поліпшити обслуговування сільського населення установами побуту, культури, відпочинку та спорту і підвищення рівня доступу населення до соціально культурних послуг, створення сприятливих умов для індивідуального будівництва на селі, удосконалення державної підтримки сільської соціальної інфраструктури. В результаті вирішення поставлених завдань очікується зростання рівня облаштування сільських населених пунктів установами соціально-культурної та побутової сфери, поліпшення стандартів умов проживання в сільській місцевості та рівня доступу населення до соціальних послуг, забезпечення функціонування розвинутої мережі комунального господарства та інженерних комунікацій.

5. Розвиток соціального партнерства і системи соціально-трудових відносин на селі. Необхідність розвитку зазначених компонентів обумовлена потребою становлення розвиненої системи соціального партнерства та соціально-трудових відносин, основними суб'єктами якої є наймані працівники, самозайняті, роботодавці, організації роботодавців, профспілки, асоціації представників працівників, держава. Цей блок включає в себе наступні етапи: забезпечення представництва членів сільських територіальних громад в бізнес-структурах, пошук шляхів попередження та розв'язання соціально-трудових конфліктів в сільській місцевості,

удосконалення соціально-трудових відносин у новостворених аграрних формуваннях, вдосконалення міжсекторального співробітництва та соціального партнерства, забезпечення самооб'єднання територіальних громад.

Головною підставою для розробки стратегічної програми розвитку сільської територіальної громади повинен бути паспорт населених пунктів, що знаходяться в її адміністративному підпорядкуванні.

Основними складовими паспорта є: площа населеного пункту, рас стояння від головних транспортних шляхів, центрів району та області, чисельність і склад населення, розподіл робочої сили по галузях, відсоток працюючих, опис освітніх і культурних установ, виробничих підприємств та ін. Проведені дослідження показали необхідність відображати в паспорті сільського населеного пункту найбільш важливі історичні відомості, особливості місцевості і наявність територій зі спеціальним статусом (природоохоронні зони і т.д.). Крім того, особлива увага повинна бути приділена відображенню динаміки екологічних показників, що характеризують територіальну громаду.

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні передбачає передачу повноважень щодо забезпечення умов для місцевого економічного розвитку та активізації підприємництва органам місцевого самоврядування базового рівня, що відкриває нові можливості для консолідації ресурсів державного, регіонального та місцевого рівнів влади з метою ефективнішого використання природного та людського потенціалу сільських територій. Це має забезпечити підвищення економічної спроможності ТГ, збільшення обсягів їх місцевих бюджетів та стати основним драйвером створення комфортних умов для життя та розвитку жителів ТГ. Отже, доречним є зміщення акцентів в усіх програмних документах, що регулюють розвиток сільських територій, на стимулювання економічної активності сільського населення та створення відповідних умов для забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку громад.

З метою прискорення процесу розвитку сільських територій в цілому і соціальної інфраструктури об’єднаних територіальних громад зокрема, завдання удосконалення управління цим розвитком має стати стратегічним завданням нашої держави. Влада, бізнес, науковці, освітяни, самі громади – всі мають об’єднати зусилля для вирішення цієї проблеми, адже високий рівень розвитку є запорукою значних економічних досягнень.

З огляду на міжнародні стандарти, вимоги та досвід Європейського Союзу, а також враховуючи внутрішні потреби сільських територій, необхідним є запровадження у національну політику розвитку сільських територій механізму диверсифікації цим процесом на засадах сталого розвитку.

Механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації (рис. 3.1) передбачає запровадження спеціальних інструментів та методів, спрямованих на оптимізацію структури даного процесу, акцентуючи при цьому увагу на підвищення якості життя сільського населення; забезпечення конкурентоспроможності сільських територій та досягнення екологічної безпеки.

Розробка механізму диверсифікації розвитку сільських територій повинна проводитись з урахуванням стратегічних напрямів та аналізу стану соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій. Обґрунтованість заходів повинна бути підтверджена розрахунками економічної ефективності сільських об’єднаних територіальних громад. Об’єктом диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації є соціо-еколого-економічний розвиток сільських територій.

Соціо-еколого-економічний розвиток сільських територій в умовах децентралізації – це процес розширеного відтворення розвитку сільських об’єднаних територіальних громад, що забезпечує гармонійне зростання соціальної, економічної, демографічної, етнічної та екологічної сфер, спрямований на оптимізацію даних сфер з метою раціонального використання природних ресурсів та мінімізації впливу на довкілля.

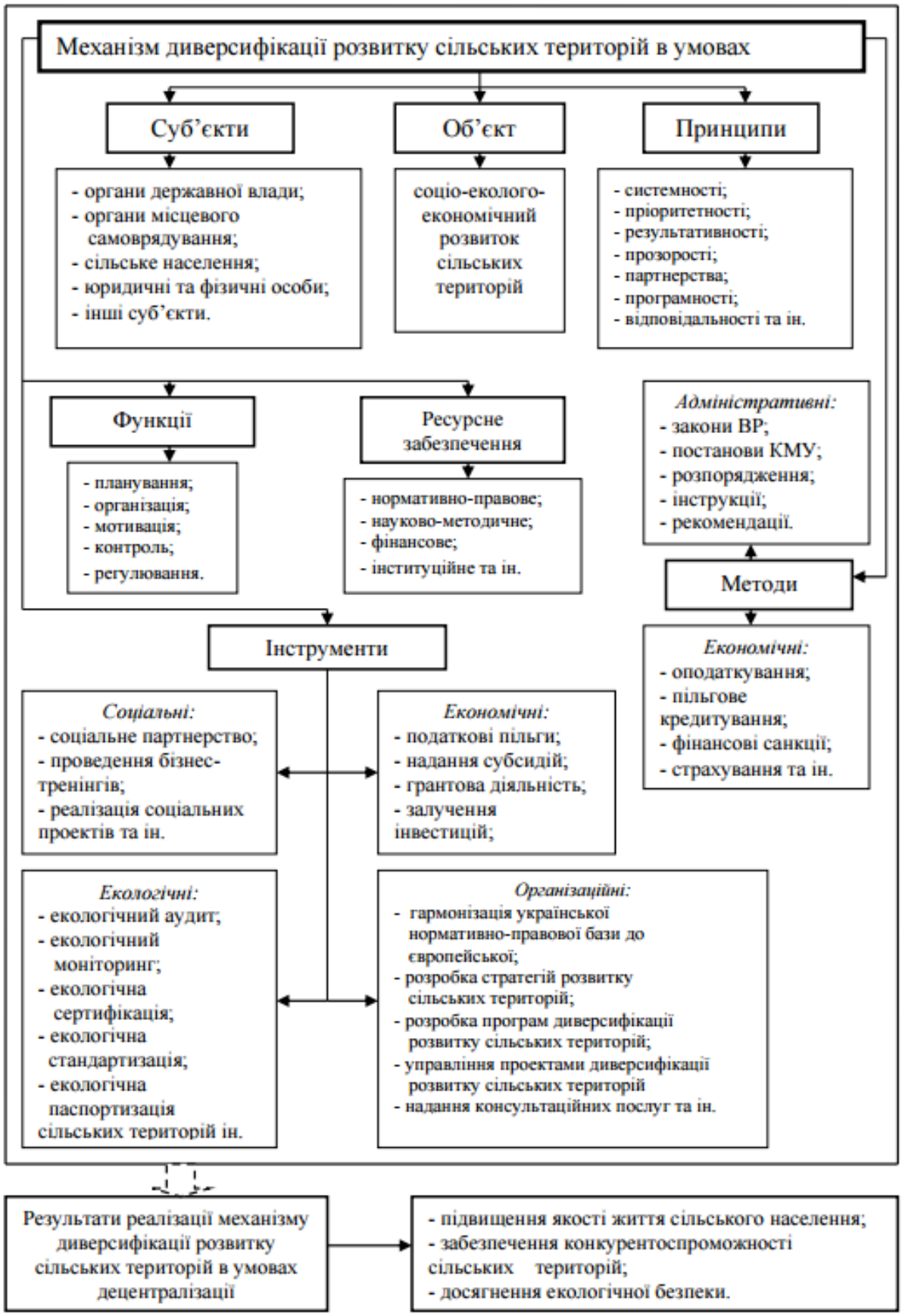

Рисунок 3.1 – Механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації

Джерело: [67].

Він повинен проявляється в розширенні сфер зайнятості та доходів сільського населення, належному забезпеченні медичними та освітніми закладами, покращенні дорожньо-транспортної інфраструктури, створенні умов для розвитку альтернативних напрямів підприємництва та їх подальшої диверсифікації на даних територіях, збереженні та покращенні природних ресурсів [67].

Для участі в процесі диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації доцільно залучати представників:

- органів державної влади, адже вони відповідають за реалізацію стратегій регіонального економічного розвитку, які розроблені для ефективного використання потенціалу міських та сільських територій з врахуванням загальнодержавних потреб. Крім того, їх функція полягає у регулюванні відносин між сільськими територіями різних регіонів України для забезпечення загальнодержавних програм розвитку;

- органів місцевого самоврядування – депутатів місцевої ради та працівників виконавчих органів. Це одні з найважливіших суб'єктів, адже за їх допомогою затверджуються та реалізовуються більшість регіональних стратегій, програм та проектів шляхом залучення загальнодержавних та місцевих фінансів. Окрім того, до їх функцій входить забезпечення інформацією населення та підприємства про соціальні, економічні та екологічні можливості розвитку сільської території;

- сільського населення, адже вони представляють власні інтереси і зацікавлені в розвитку власної сільської території;

- юридичних осіб різної форми власності та фізичних осіб. Залучення підприємств та організацій приватної форми власності сприятиме розвитку сільських територій. За наявності достовірної інформації про стан обраної сільської територій, сприятливого бізнес-середовища, юридичні ті фізичні особи можуть диверсифікувати свою сільськогосподарську та несільськогосподарську діяльність;

- інших суб'єктів. До даної групи слід віднести засоби масової

інформації, місцеві навчальні заклади різних рівнів, громадські організації, професійні спілки, етнічні та релігійні групи.

Механізм диверсифікації розвитку сільських територій, як і будь-який інший механізм, повинен ґрунтуватись на основі сукупності принципів, за якими доцільно було б його формувати.

Серед основних принципів даного процесу слід виділити:

− принцип системності, котрий визначає необхідність реалізації процесу диверсифікації розвитку сільських територій як єдиної системи, яка включає низку елементів задля досягнення поставлених цілей;

– принцип пріоритетності, що вказує на важливість врахування спеціалізації сільської територій, яка залежить від сукупності соціальних, економічних, природних, історичних та інших факторів розвитку даної території;

- принцип результативності полягає в тому, що в результаті реалізації диверсифікації розвитку сільських територій підвищиться якість життя сільського населення, забезпечиться конкурентоспроможність даних територій та дотягнеться екологічна безпека;

- принцип прозорості, який забезпечує захист інтересів сільського населення за допомогою підвищення ефективності державного управління. Окрім того, дотримання даного принципу є дієвим засобом боротьби з корупцією та сприяє до ведення відкритої публічної політики щодо розвитку сільських територій;

- принцип партнерства, який забезпечує співробітництво між органами державної влади, місцевого самоврядування та суб’єктами господарювання в процесі диверсифікації розвитку сільських територій;

- принцип програмності, який проявляється у реалізації державної регіональної політики на основі взаємопов’язаних стратегій, програм, проектів та планів диверсифікації розвитку сільських територій;

- принцип відповідальності полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування в межах їх повноважень несуть повну та

часткову відповідальність за формування та реалізацію диверсифікації розвитку сільських територій.

Реалізація диверсифікації розвитку території розпочинається з планування – формування стратегії, яка є найважливішим компонентом процесу планування розвитку будь-якої сільської об'єднаної територіальної громади. Науковці в рамках реалізації проекту «Місцевий економічний розвиток міст України» відзначають, що не існує обов'язкових усталених стандартів у розробці стратегій місцевого економічного розвитку. Так само немає єдиної програми або моделі для його успішного здійснення, оскільки різні громади відрізняються географічними, культурними, соціальними та економічними особливостями, організацією місцевої влади та балансів інтересів. Тому кожна громада має власні проблеми, обмеження та можливості економічного розвитку, відповідно кожна стратегія місцевого економічного розвитку унікальна, універсальними є лише механізми та методи здійснення певних видів діяльності, що є складовими процесу розвитку як такого [38, с. 11].

Серед основних умов побудови механізму диверсифікації розвитку сільських територій є ефективне використання їх ресурсів. Функціонування та розвиток будь-якої території забезпечується ресурсами – перш за все, їх наявністю, а також вмінням раціонально використовувати їх. Окрім того, ресурси територіальних громад, які вони можуть використовувати для задоволення спільних потреб безпосередньо або через реалізацію органами місцевого самоврядування управлінських функцій на основі наданих повноважень, є вельми обмеженими [42].

На нашу думку, реалізація диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації можлива за наявності нормативно-правового, науково-методичного, фінансового, інституційного та інших видів ресурсного забезпечення.

Зауважимо, що одним з ефективних механізмів забезпечення розвитку сільських територій виступає публічно-приватне партнерство (ППП). Саме

воно сприяє співпраці держави з бізнесом

Основні причини поширення ППП на територіях України полягають у такому:

По-перше, незважаючи на успіхи реформи децентралізації, економіка більшості сільських територій перебуває в депресивному стані, а бюджети громад відчувають перманентний брак коштів. Це доводить не лише необхідність активізації економічної взаємодії, але й використання додаткових її форм.

По-друге, сільським територіям притаманні негативні соціально-демографічні тенденції, що суттєво ускладнює співпрацю органів місцевого самоврядування з членами громади, яка необхідна для започаткування й реалізації будь-якого проекту ППП.

З огляду на доцільність удосконалення механізму державної підтримки впровадження проектів ППП на місцевому рівні реальними кроками у цьому напрямі є створення загальнодержавного спеціалізованого органу, чітке законодавче визначення повноважень органів державної влади, місцевого самоврядування та громад, які залучаються до підготовки та впровадження проектів, формування інформаційно-аналітичної платформи (рис.3.2).

Створення спеціалізованого органу з питань ППП сприяло б уникненню дублювання функцій різних органів влади під час відбору та звітування щодо реалізації проектів, забезпечило умови для ефективної співпраці з галузевими міністерствами та агентствами, а також участь у роботі органу представників громадянського суспільства, науковців та експертів.

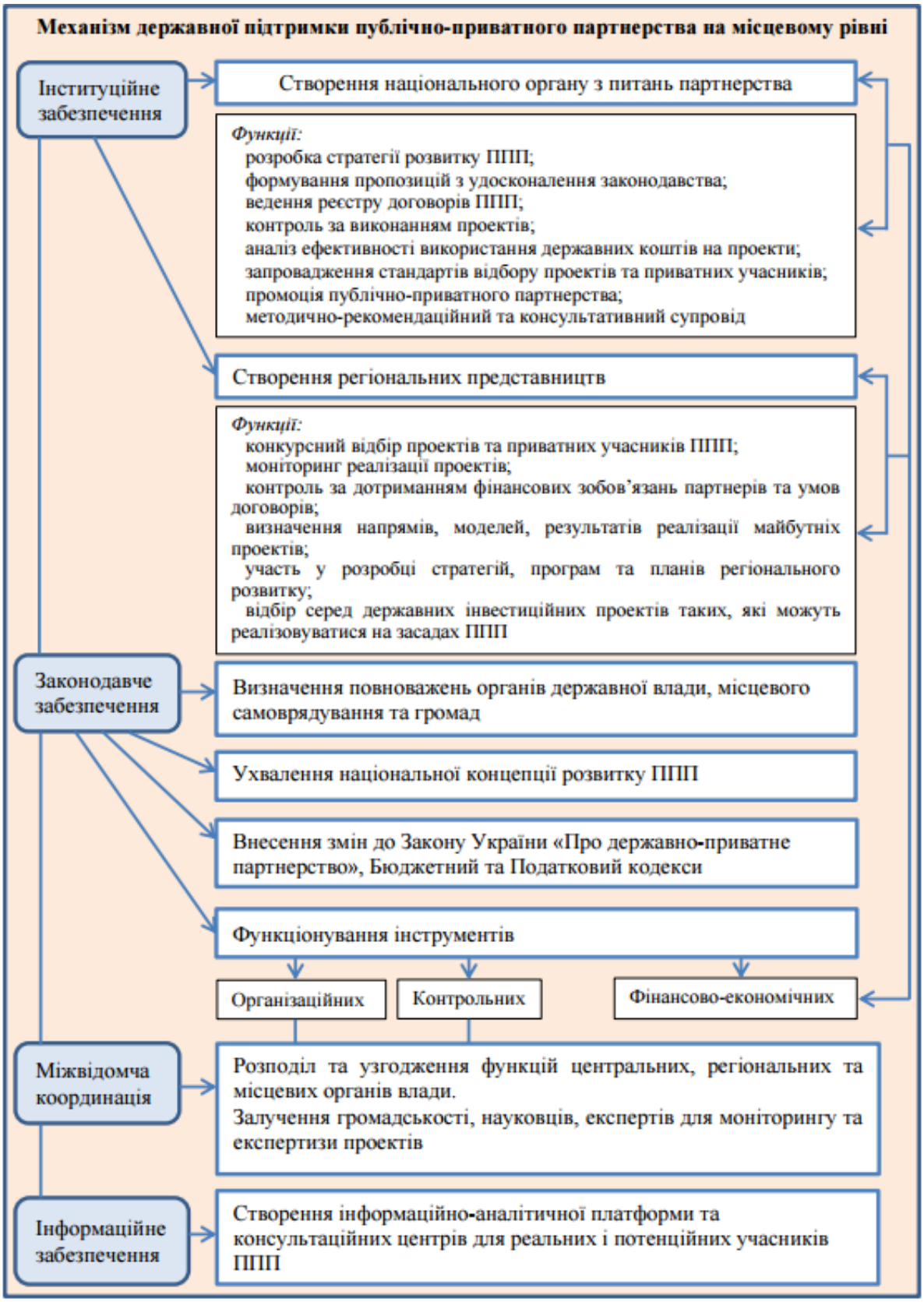

Рисунок 3.2 - Етапи запровадження організаційно-економічного механізму державної підтримки публічно-приватного партнерства на місцевому рівні

Джерело: [29].

Останнє важливе з огляду на здатність експертного співтовариства

контролювати дотримання соціальної та екологічної спрямованості проектів і відбирати серед них найбільш перспективні. Таким чином, запропонований механізм державної підтримки реалізації локальних проектів ППП повинен включати інструменти взаємодії учасників партнерства з громадськими, науковими та експертними організаціями, зокрема шляхом залучення їх представників до обговорення, експертизи і моніторингу їх упровадження. На думку окремих дослідників, діяльність такого спеціалізованого органу може доповнювати відповідна наглядова рада, до складу якої мають увійти представники органів влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, наукового, експертного середовища та бізнесу [58].

Основними функціями спеціалізованого органу з питань ППП в Україні можуть стати створення стратегії розвитку партнерства; формування пропозицій з удосконалення законодавства, яке регулює таку форму співпраці; створення та ведення єдиного національного реєстру договорів ППП; методичний та консультативний супровід реалізації проектів; економічний аналіз ефективності використання державних коштів на зазначені цілі; контроль за виконанням проектів ППП та фінансовими зобов'язаннями його учасників; створення ефективної системи відбору приватних учасників проектів; поширення серед представників органів місцевого самоврядування, підприємців, громадян інформації щодо переваги й особливості здійснення проектів та популяризація успішного досвіду; розробка методичних посібників, рекомендацій, зразків документів для всіх зацікавлених сторін [59].

На регіональні представництва такого спеціалізованого органу доцільно покласти функції відбору проектів, оцінки їх ефективності та спрямованості на вирішення місцевих проблем, проведення конкурсів, моніторинг реалізації проектів, дотримання фінансових зобов'язань та умов договорів. Співробітники представництв повинні мати аналітичні навики та проектне мислення, щоб визначати тематичну спрямованість майбутніх (бажаних) проектів та очікувані результати їх реалізації, оцінювати обсяг

необхідних для цього ресурсів, обирати оптимальні моделі партнерства. Окрім цього, співробітників регіональних відділень доцільно залучати до роботи органів виконавчої влади в частині розробки стратегій, програм та планів регіонального і місцевого розвитку, аналізу державних інвестиційних проектів з метою визначення серед них таких, які можуть бути реалізовані на засадах ППП.

З метою сталого розвитку сільських територій механізм реалізації ППП повинен сприяти визначенню пріоритетних для села сфер застосування партнерства та специфікувати їх для територій, різних за рівнем економічного розвитку, соціально-демографічним потенціалом чи екологічною ситуацією, а також підвищенню інституційної спроможності органів місцевого самоврядування, гарантувати прозорість конкурсів з відбору проектів, реалізацію пілотних проектів за спрощеними вимогами.

Адаптація цього механізму для потреб та умов розвитку сільських територій передбачає організаційно-економічну діяльність органів державної влади на місцевому рівні, а саме:

узагальнення позитивного досвіду реалізації проектів публічно-приватного партнерства та його поширення серед зацікавлених сторін;

розвиток інструментів спільного (колективного) фінансування та впровадження проектів;

розробка методичних рекомендацій щодо підготовки та реалізації проектів ППП для органів місцевого самоврядування (важливо, щоб рекомендації ґрунтувалися на принципі відбору проектів за показниками їх соціально-економічної, екологічної ефективності та значущості для громади);

навчання та обмін досвідом працівників, залучених до управління проектами ППП;

регулярна оцінка результатів (табл.3.1).

Таблиця 3.1 – Структура впровадження публічно-приватного партнерства для розвитку сільських територій

Елемент структури	Напрям упровадження
Особливості фінансового забезпечення проектів ППП	За способом залучення джерела фінансування є бюджетними, інвестиційними, кредитними та грантовими. Пряме фінансування конкретних проектів, а не через бюджети ОТГ. Джерела інвестицій можуть перебувати як у приватній власності, так і повністю або частково комунальній. Типові схеми фінансування проектів включають оренду та продаж об'єктів комунальної власності; оренду чи концесію об'єктів водо-, теплопостачання та водовідведення; інвестиції та кредити; управління й лізингові контракти
Моделі співпраці секторів у рамках ППП	Організаційна модель (співпраця партнерів здійснюється за рахунок залучення третіх організацій, перерозподілу функцій і зобов'язань, передачі об'єктів у зовнішнє управління). Модель фінансування (комерційне винаймання, оренда, усі види лізингу, попереднє та інтегроване проектне фінансування). Модель кооперації (об'єднання зусиль кількох партнерів, що відповідають за окремі етапи проекту)
Напрями імплементації ППП для розвитку територій	Удосконалення нормативно-правової бази та методологічного забезпечення розробки й оцінки проектів ППП. Планування реалізації проектів ППП на місцевому рівні з урахуванням поточних соціально-економічних, демографічних тенденцій, екологічної ситуації. Покращення організаційно-економічної системи управління ППП з огляду на збільшення владних повноважень та посилення фінансової спроможності територіальних громад. Фінансова підтримка місцевих ініціатив, субсидування локальних проектів, залучення коштів з інших джерел. Формування спеціальної інформаційної платформи реалізації проектів партнерства
Інституціональне забезпечення реалізації механізму ППП	Створення спеціального агентства з розробки політики ППП, визначення пріоритетних сфер та економічного потенціалу територій. Організація служби з підвищення кваліфікаційного рівня органів місцевого самоврядування. Розробка вимог щодо проведення конкурсів з реалізації проектів. Ухвалення методичних рекомендацій з підготовки та реалізації проектів. Виконання освітньо-інформаційних заходів щодо реалізації проектів. Удосконалення механізму ППП шляхом включення страхових компаній як обов'язкового учасника. Створення регіональних відділень національного агентства

Джерело: [29].

Створення системного та розгалуженого електронно-інформаційного ресурсу з питань публічно-приватного партнерства уможливить регулярний обмін інформацією, досвідом, знаннями між фактичними та потенційними учасниками, а також стане концентратором і популяризатором певних ділових пропозицій.

3.2. Удосконалення управління розвитком сільських територій

Успішний та сталий розвиток сільських територій залежить від дуже багатьох чинників. Збалансований розвиток соціальної сфери села, розвиненість інженерної та транспортної інфраструктури, наявність достатньої кількості робочих місць в різних сферах виробництва, сприятливе навколишнє середовище - все це в комплексі дасть стабільну основу для розвитку і відтворення сільської спільноти. В іншому випадку, при домінуванні одного або декількох напрямів.

Ефективне управління сільськими територіями вважається одним з основних факторів з розвитку будь-якої території. Неефективне управління же сприяє поглибленню диференціації соціальних і економічних можливостей територій, до недовикористання їх ресурсного потенціалу, і, в кінцевому рахунку, призводить до зниження рівня життя населення. Виникає необхідність у підвищенні якості, ефективності управління сільськими територіями в форматі проводиться державою регіональної аграрної та бюджетної політики. Вимоги комплексності та стійкості розвитку сільських територій із застосуванням інноваційно-новаторських методів та інструментів управлінських рішень диктує обґрунтованість вивчення основних аспектів управління сталим соціально-економічним розвитком села.

Відштовхуючись від узагальненого розуміння сталого розвитку соціально економічної системи, доцільно трактувати сталий розвиток території як показник, що характеризує її як систему, яка при зовнішньому або внутрішньому впливі повинна зберігати свої економічні, соціальні, екологічні, демографічні та інші характеристики. Наведене визначення дозволяє нам розробити типологію рівнів стійкості території, виділити їх індикатори, і дати їм характеристику, що дає можливість диференціювати набір інструментів і методів соціально-економічного розвитку (табл. 3.2), унікальний для кожного муніципального освіти, для окремого

територіального утворення.

Таблиця 3.2 – Рівні та аспекти розвитку сільських територій

Рівень сталого розвитку території	Характеристика території	Аспекти територіальної сталості			
		економічний	Соціальний	Екологічний	Інституційний
Сталий розвиток	Території з високим рівнем розвитку економіки, з розвинутою інфраструктуро, з оптимальним розселенням, високим рівнем життя	Бюджет території має абсолютну стійкість, інвестиційна привабливість території	Немає відтоку трудової сили, молоді, низький рівень безробіття, наявність декількох закладів освіти, є лікарні, розвинута торговельна мережа	ефективне використання земельних ресурсів з урахуванням агротехнічних норм, просування сучасних екологічних стандартів виробництва	Активна участь населення в рішеннях місцевого характеру, розвиток ППП
Розвиток, наближений до сталого	Території, на яких розвивається економіка, зростають доходи населення, органи місцевого управління належну увагу приділяють розвитку інфраструктури	Бюджет території, має нормальну стійкість, інвестиційно приваблива територія	Відтік молоді та працездатних жителів мінімальний, приріст народжуваності, низький рівень безробіття, наявність шкіл, дитячих садків, розвинута торговельна мережа, лікарня з денним і нічним стаціонаром		
Стан нестабільного розвитку	Території, в яких не розвинена економіка, спостерігається низький рівень життя населення, рівень розвитку інфраструктури не відповідає вимогам	Бюджет території має нестійке зростання, територія з ризикованими інвестиціями	Молодь, працездатні жителі їдуть в пошуках вигідних місць проживання і роботи, високий рівень смертності. Соціальна інфраструктура не розвинена	Не ефективне використання земельних ресурсів, дія застарілих екологічних стандартів виробництва	неучасть населення в вирішенні питань місцевого характеру, відсутність ППП, стан нестійкого партнерства
Стан нестійкого розвитку	Території, в яких не розвинена економіка, не приділяється увага розвитку інфраструктури, більша частина населення знаходиться за межею бідності	Бюджет території, що має кризовий стан, інвестиційно неприваблива територія	Фактично відсутній приріст населення, так як переважає населення пенсійного віку, повна відсутність соціальної інфраструктури	Не ефективне використання земельних ресурсів з порушенням агротехнічних норм, порушення екологічних норм виробництва	

Джерело: [33].

Ми вважаємо, що стійкість території формується під впливом взаємопов'язаних факторів, серед яких можна виділити економічні, демографічні, соціальні, екологічні та фінансові. сукупність негативного і

позитивного впливу певної групи чинників формує відповідно економічну, фінансову, соціальну, демографічну, екологічну стійкість території. Необхідно розуміти, що вплив цих чинників буде відрізнятися у залежності від приналежності території до міського або сільського типу.

Говорячи про стійкий сільський розвиток, доцільно розуміти стабільний розвиток сільської громади, що дозволяють їй досягти зростання і ефективність сільської економіки, якісний рівень життя сільського населення, підтримання екологічної рівноваги, а також збереження і поліпшення ландшафту в сільській місцевості. Діяльність, спрямована на сталий розвиток сільських територій в даний час це формується самостійна сфера економічної політики Уряду. Метою політики сталого розвитку сільських територій є зниження сільської бідності, підвищення і поліпшення рівня і умов життя сільського населення і в цілому стабілізація їх соціально-економічної динаміки.

Найважливішими компонентами переходу до сталого розвитку сільській місцевості в даний час є:

1. Викорінення бідності та подолання вагомих відмінностей в рівні життя жителів села і міста, забезпечення рівноцінної доступності соціальних послуг та об'єктів соціальної сфери для всіх груп сільського населення.

2. Розвиток конкурентоспроможного вітчизняного аграрного сектора, що забезпечує виробництво корисної для здоров'я людей продукції і ефективне використання природних потенціалів сільських територій.

3. Розвиток лісового господарства, ринково і екологічно орієнтованого і спрямованого на підвищення стійкості екосистем, а також забезпечує гідну життєдіяльність сільського та рекреацію міського населення, засновану на раціональному та ефективному використанні поновлюваних лісових ресурсів.

4. Становлення і розвиток ефективного несільськогосподарського бізнесу на сільських територіях, які мають необхідними ресурсними і економіко-географічними компонентами, бізнесу, що сприяє створенню нових робочих місць з отриманням доходів, порівнянних з доходами міських

трудівників, і не завдає незворотної шкоди навколишньому середовищу.

5. Поглиблення реформи місцевого самоврядування, заснованої на підвищенні соціальної активності сільського населення, його безпосередньої участі в плануванні, організації та забезпеченні комплексного розвитку сільських територій з використанням всього ресурсного потенціалу.

6. Системне удосконалення всіх рівнів державного управління розвитком сільських територій керуючись тим, що нижчі управлінські ланки передають вищим тільки те, що не може бути ними ефективно реалізовано.

При цьому фінансова і будь-яка інша допомога селу розглядається як вираз солідарності з сільським населенням суспільства в цілому в підтримці саморозвитку сільських поселень і забезпеченні нормальної життєдіяльності селян, збереження культурно-історичних, природних та інших об'єктів сільської місцевості, важливих для всього суспільства.

Основні принципи сталого розвитку сільських територій представлені на малюнку 3.3 [3]. В Україні дуже різноманітні умови і можливості розвитку сільських територій в межах багатьох її суб'єктів, країни в цілому. Тому без оцінки потенціалів конкретних територій неможливо розробити стратегію розвитку регіону, галузі, сільських територій.

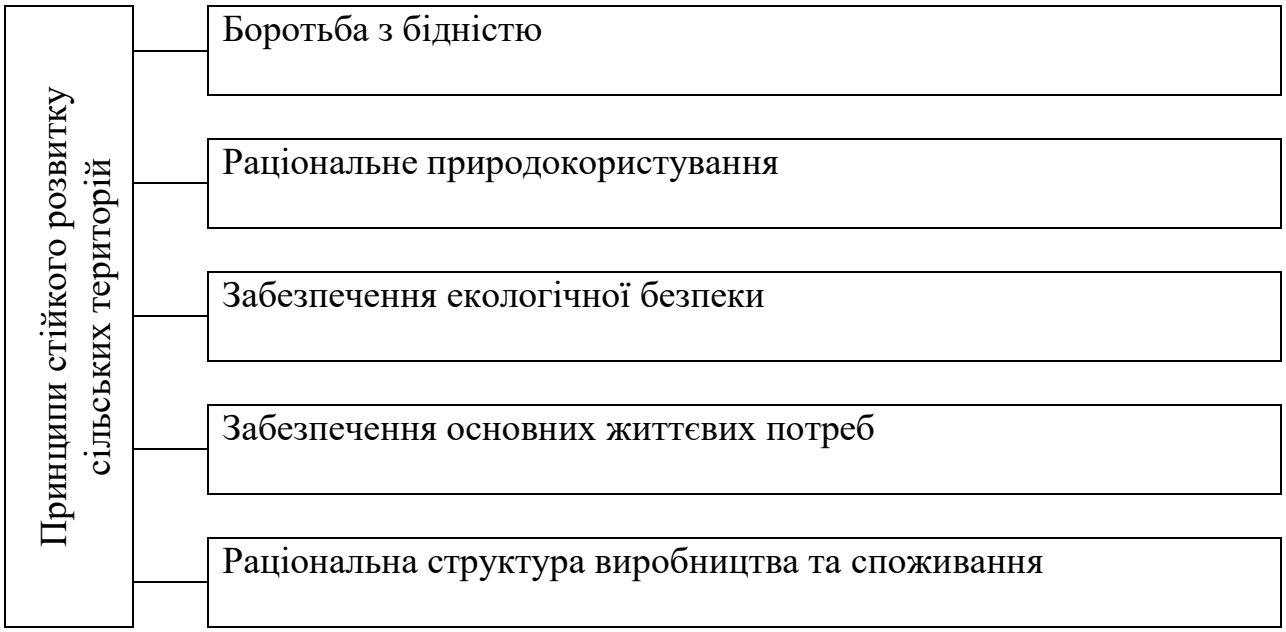

Рисунок 3.3 – Принципи стійкого розвитку сільських територій

Примітка. Складено автором.

Без типологізації сільських територій по їх грунтово-кліматичних і економіко-географічним потенціалом це неможливо зробити. Спираючись на думку В.М. Баутіна і В.В. Козлова, в масштабах країни, наприклад, необхідно представляти наступне: на яких територіях природно буде формуватися і розвиватися ефективне аграрне виробництво; які території, володіючи потенціалами для розвитку виробництв альтернативних видів та іншої підприємницької діяльності людей, можуть бути використані, наприклад, в якості зон рекреації для численного міського населення регіонів, зон ведення традиційних високохудожніх промислів; на яких територіях слід зберігати і підтримувати життя і деяку діяльність людей [6].

Під терміном «механізм ефективного управління сільськими територіями» слід розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів, які здатні впливати на персонал і економічні об'єкти, з метою направити їх дії в соціальний і економічний розвиток села і отримати ефект [7]. Існує доцільність застосовувати програмно-цільовий підхід щодо вдосконалення механізму ефективного управління сільськими територіями. Принципи та особливості програмно-цільового підходу щодо вдосконалення механізму ефективного управління сільськими територіями представлені на рисунку 3.4 [33].

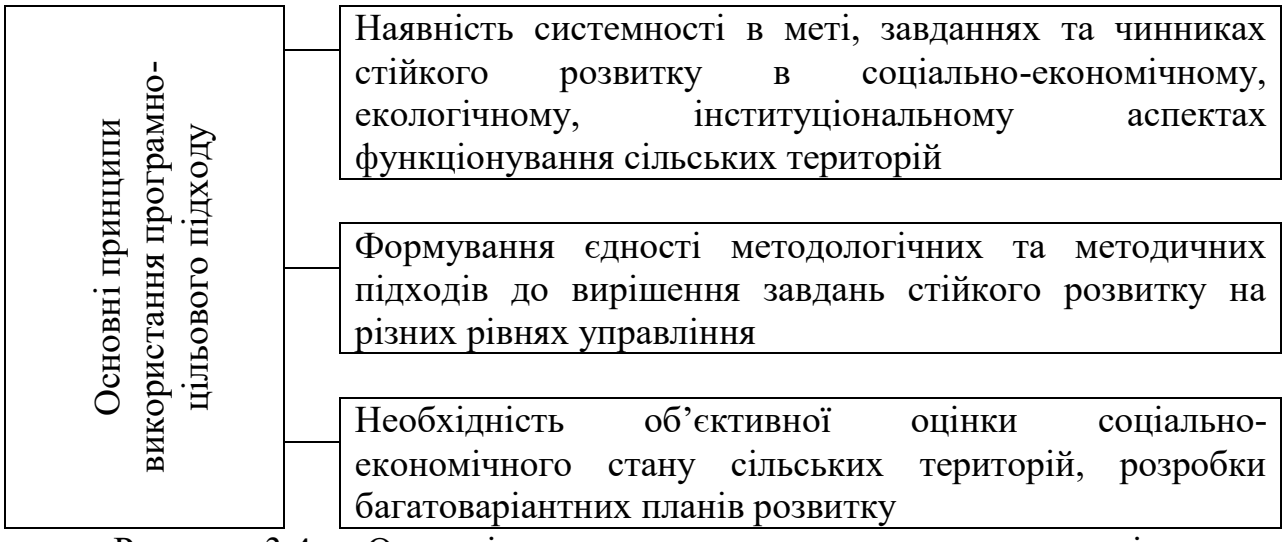

Рисунок 3.4 – Основні принципи використання програмно-цільового підходу

Примітка. Складено автором.

На рисунку .5 представлені основні на правління щодо вдосконалення механізму ефективного управління сільськими територіями [33].

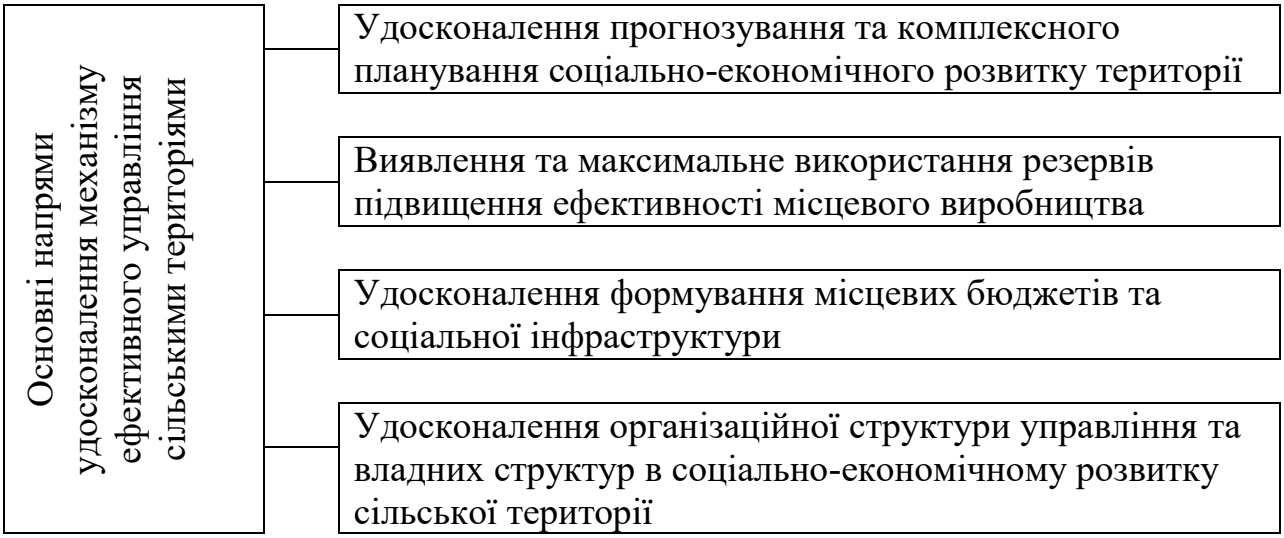

Рисунок 3.5 – Основні напрями удосконалення механізму ефективного управління сільськими територіями

Примітка. Складено автором.

Слід позначити основні проблеми місцевого самоврядування в сільських місцевостях: соціально-економічне відставання села; відсутність політики щодо зближення рівня та якості життєвих умов між сільською територією і містом; нестача кадрів; невідповідність функцій і повноважень місцевого самоврядування сільської території [36].

В якості рекомендацій щодо вирішення утворилися проблем, необхідно навести такі:

1. Призначити відповідальних осіб по кожному населеному пункту в системі місцевого управління, а серед населення сільської території - старосту.

2. Необхідно розробити нормативно-правовий документ, який буде включати в себе порядок здійснення контролю і забезпечення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування.

3. Щоб вирішити проблему браку кадрів сільської території, Вам потрібно включити питання щодо забезпечення кар'єрного зростання молодих спеціалістів, умов їх проживання, а також надання різних соціальних послуг.

4. Як глава адміністрації сільських територій повинен бути представник села, терміном не більше ніж на 10 років, що проживає на даній території, знає всі проблеми сільської місцевості.

Резюмуючи, необхідно відзначити, що в найближчі роки на часі створення в сільському господарстві таких же умов отримання доходів у грошовому еквіваленті, як в інших галузях; зростання несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості та забезпечення зростання доходів населення, а так само підвищення продуктивності і перенавчання працівників, спрямоване на заміщення нових альтернативних робочих місць, надання консультаційних послуг селянам по організації несільськогосподарських видів діяльності, створення пільгових умов і спрощення процедури відкриття підприємств в сільській місцевості; вивільнення господарюючих на селі суб'єктів від тягаря витрат на соціальну й інженерну інфраструктуру; відшкодування витрат на утримання соціальних об'єктів, переданих в муніципальну власність, за рахунок регіональних бюджетів і цільових коштів федерального бюджету; забезпечення комплексного соціального розвитку сільських поселень, спрямованого на поліпшення умов життєдіяльності селян, зростання доступності соціальних послуг на селі і безумовне підвищення їх якості.

Але, безумовно, формування і подальша реалізація політики, спрямованої на сталий розвиток сільських територій багато в чому будуть складатися її законодавчим забезпеченням. Таким чином, можна прийти до наступного висновку, що ефективне управління сільськими територіями вважається одним з основних факторів з розвитку будь-якої території. Основні напрямки щодо вдосконалення механізму ефективного управління сільськими територіями в першу чергу повинні базуватися на підвищенні економічної незалежності, в результаті збільшення податкового потенціалу території та можливостей місцевих бюджетів забезпечувати екологічно-соціальний розвиток села. Також необхідно поліпшити діяльність органів місцевого управління, удосконалюючи процес прогнозування і

комплексності з планування економіко соціального розвитку сільських територій; використовуючи по повній мірі резерви по підвищенню ефективності виробництва; покращуючи організаційну структуру управління і ролі владних структур соціального і економічного розвитку сільської території.

ВИСНОВКИ

1. Зважаючи на сучасні тенденції управління розвитком сільських територій, варто зауважити несформованість, а відтак й неврахування в цьому процесі ціннісних орієнтирів. Їх врахування, зі свого боку, дало б змогу перейти від хаотичного до організованого розвитку сільських територій, а також отримати значний економічний та соціальний ефект. Дослідження показало, що негативні тенденції, які спостерігаються в цей період соціально-економічного розвитку сільських територій України, значною мірою спричинені девіантними проявами суб'єктів його управління. Це пояснюється занепадом морально-етичної, духовної, культурної складових людського потенціалу, що задіяний на всіх рівнях управління розвитком сільськими територіями. З метою покращення системи управління розвитком сільських територій запропоновано принципи формування ціннісних орієнтирів управління та шляхи їх реалізації.

2. Таким чином, питання обрання тієї чи іншої моделі розвитку для української системи державного управління є надзвичайно дискусійним. Розглянутий досвід окремих країн Європейського Союзу, зокрема Великої Британії, побудований на англосаксонській моделі організації місцевого управління, що притаманна державам із федеративним устроєм її функціонування. У таких державах існує чітко виражена незалежність окремих регіонів у вирішенні питань розвитку сільських територій, визначення законодавчих ініціатив тощо. Тому є логічним прийняття та реалізації органами місцевого самоврядування програм, не пов'язаних із загальнонаціональними, розвитку для окремих територій. У випадку з країнами, в яких діє унітарний лад управління, більш прийнятною є континентальна або ж змішана модель. Для таких держав є цілком природнім підпорядкування окремим напрямам управління політиці регулювання та підтримки національного масштабу. Якщо ж брати до уваги європейську практику, то континентальна модель має дещо видозмінений механізм, адже

він частково підпорядкований єдиній політиці Європейського Союзу. А тому в глобальному сенсі має характер, притаманний великим державам із федеративним устроєм. Загалом, можна констатувати, що позитивний досвід європейських країн у вирішенні проблем розвитку сільських територій значною мірою залежить від діяльності, обсягів фінансування загальноєвропейських інститутів як державного, так і громадянського сектору. Повністю опиратися на таку практику і користуватися передбаченими можливостями Україна не може, оскільки не є повноцінним членом ЄС. Це, на наш погляд, зумовлює необхідність вирішення питання формування моделі розвитку сільських територій вітчизняними науковцями та практиками на основі інтерпретації зарубіжного досвіду та вироблення загальновизнаної наукової концепції. Вона повинна гармонійно поєднувати вітчизняні наукові напрацювання у сфері розвитку сільської місцевості з тими напрацюваннями зарубіжних учених, що придатні до застосування в умовах України.

3. Згідно з дослідженням, сталий розвиток сільських територій забезпечить високопродуктивне виробництво сільськогосподарської продукції, що приведе до розширеного відтворення населення та зростання рівня і якості його життя. Доцільно розробити нові підходи до розвитку сільських територій, які матимуть на меті стимулювання підприємницької активності та диверсифікацію зайнятості сільського населення. Вони передбачають підтримку с/г виробників незалежно від їх виду, типу, розміру, форми власності та господарювання; раціоналізацію структури сільськогосподарського виробництва та його диверсифікацію для підвищення доданої вартості; пільгове оподаткування суб’єктів сільськогосподарської діяльності, дотації, субсидування та відшкодування витрат на страхування; створення сприятливих умов для вкладення інвестицій у сільське господарство; соціальну відповідальність бізнесу в аграрному секторі.

4. Проведене дослідження дає можливість зробити такі висновки. На сьогодні нормативно-правове забезпечення державного управління

розвитком сільських територій є недостатньо чітким і виваженим, має здебільшого декларативний характер. Установлено, що недооцінка ролі державного регулювання як інструменту впливу на перебіг економічних і соціальних перетворень в Україні не давала змоги подолати негативні наслідки соціально-економічної кризи в державі, зумовила суттєву диференціацію рівнів регіонального розвитку. Поряд з удосконаленням і поглибленням правових норм регулювання державного управління розвитком сільських територій, необхідним вбачається чітке визначення та формування стратегічних пріоритетів розвитку шляхом упровадження індикативного планування, прогнозування розвитку. Під час розробки відповідної державної політики необхідно орієнтуватися не на проблеми аграрного виробництва, а на потреби сільських жителів, конкретних людей, прагнучи покращення умов їхньої життєдіяльності, якості життя та підвищення добробуту.

5. Методи та інструменти диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації повинні бути гнучкими та адаптуватися під соціо-еколого-економічний розвиток конкретної сільської територій України. Усі методи й інструменти даного механізму повинні. корелювати один з одним, оскільки лише в комплексі вони сприятимуть комплексному розвитку сільських територіальних громад. Отже, реалізація механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації дасть змогу підвищити якість життя сільського населення; забезпечити конкурентоспроможність сільських територій та досягнути екологічної безпеки.

6. ефективне управління сільськими територіями вважається одним з основних факторів з розвитку будь-якої території. Основні напрямки щодо вдосконалення механізму ефективного управління сільськими територіями в першу чергу повинні базуватися на підвищенні економічної незалежності, в результаті збільшення податкового потенціалу території та можливостей місцевих бюджетів забезпечувати екологічно-соціальний розвиток села.

Також необхідно поліпшити діяльність органів місцевого управління, удосконалюючи процес прогнозування і комплексності з планування економіко соціального розвитку сільських територій; використовуючи по повній мірі резерви по підвищенню ефективності виробництва; покращуючи організаційну структуру управління і ролі владних структур соціального і економічного розвитку сільської території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Council Regulation (EC) № 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) / Official Journal of the European Union, 2005. 21 October. Vol. 48. P. 1-40
2. European Charter for Rural Areas : Doc. 7507 20 March 1996 by the Committee on Agriculture and Rural Development URL : http://assembly.coe.int/ASP/Doc/.
3. Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020): Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 29 czerwca 2005 r / Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. – Warszawa: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2005. – 92 s.
4. U.S. map featuring program funding and success stories for fiscal years 2009-2013 URL: http://www.rurdev.usda.gov/Home.html/.
5. Баринова Д.С., Нестеренко В. В. Інструменти підвищення економічної спроможності сільських територій України URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/silski-terytorii.pdf
6. Баутин В.М., Козлов В.В. Устойчивое развитие сельских территорий: сущность, термины, понятия URL: http://agromagazine.msau.ru/index.php/-4/2008-03-20- 14-11-56/106lr.html (дата обращения: 16.12.2018 г.).
7. Брыжко И.В. Концепция формирования механизма эффективного управления развитием социальной инфраструктуры сельских территорий. *Научная электронная библиотека «Cyberleninka»*. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiyaformirovaniya-mehanizma-effektivnogo -upravleniya-razvitiem-sotsialnoy-infrastruktury- selskih-territoriy (дата обращения: 16.12.2018 г.)
8. Визначено рейтинг країн-лідерів за рівнем розораності земель в світі. URL: https://superagronom.com/news/6385-viznacheno-reyting-krayin-lideriv-za-rivnem-rozoranosti-zemel-v-sviti

9. Гафурова О. В. Поняття "сільські території" за законодавством Європейського Союзу. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 12-19.
10. Голікова Т. В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика. К. : НАДУ, 2007. 296 с.
11. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських території регіону: проблеми теорії та практики : [монографія]. Львів: ІРД НАН України, 2009. 370 с.
12. Губені Ю. Е. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики. *Економіка України*. 2007. № 4. С. 62-70.
13. Гур'янова Л. С. Моделювання збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів. Бердянськ : ФОП Ткачук О. В., 2013. 406 с.
14. Демянишина О.А. Міжнародний досвід розвитку сільських територій: уроки для України. *Економіка АПК*. 2010. № 9. С. 114-120.
15. Державна служба статистики. Веб-сайт. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html
16. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19 верес. 2007 р. № 1158. *Офіц. вісн. України*. 2007. № 73. С. 7–46.
17. До 2031 року населення України скоротиться на 2 мільйони 700 тисяч – Інститут демографії. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-naselennia-demografiya-liydy/29752811.html
18. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети : монографія. К. : Наукова думка, 2006. 515 с.
19. Доходи бюджетів України за січень-травень 2020 року. URL.: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/611/%D0%A1i%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%8C-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C_20.pdf (слайд 7)
20. Дудзяк О. А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських

територій. Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. Вип. 2 (48). С. 133-136

21. Дудзяк О.А. Загальна методологія дослідження розвитку сільських територій. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4 (74). С. 75-79
22. Європейський досвід законодавчого регулювання державної підтримки та розвитку сільських населених пунктів. Інформаційна довідка. Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf.
23. Жерибор Л. Л. Основные принципы формирования механизма социально-экономического развитиясельских территорий. *Молодий вчений*. 2014. № 10(13)(1). С. 65-68.
24. Жубаркин С. В. Формирование организационно-экономического механизма развития сельских территорий. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 2(6). С. 129-139.
25. Зализко В. Д. Экономический потенциал сельских территорий: генезис, структура, свойства, приоритеты усиления. 2014. № 4. С. 73-82.
26. Звіт про результати аналізу використання коштів Державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index
27. Іванишин В. В., Дудзяк О. А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. 2015. Вип. 24. т. 3. С. 5–10.
28. Іванова О.Ю. Формування потенціалу саморозвитку регіонів України в контексті трансформаційних процесів : монографія / О.Ю. Іванова. – Х: ВД «ІНЖЕК», 2014. – 296 с.
29. Ільїна М. Публічно-приватне партнерство як механізм розвитку сільських територій. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2019. № 6. С. 20-26.

30. Інфографіка: Структура українських земель та співвідношення кількості чорноземів в Україні та інших європейських країнах. URL: https://land.gov.ua/info/infohrafika-struktura-ukrainskykh-zemel-ta-spivvidnoshenniakilkosti-chornozemiv-v-ukraini-ta-inshykh-ievropeiskykh-krainakh/
31. Казюк Я.М. Моделі державного управління міжбюджетними відносинами у розвинених країнах світу: уроки для України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.* 2013. № 1. URL: http://el-zbirndu.at.ua/Kaz_s.pdf.
32. Клейменов Д.С. Оценка эффективности устойчивого развития сельских муниципальных районов Воронежской области. *Экономика и предпринимательство.* 2015. № 10 (ч.2). С. 413-415.
33. Клейменов Д.С. Совершенствование управления развитием сельских территорий: Дис. … канд. эконом. наук. Воронеж, 2016. 166 с.
34. Колесников В.І. Світовий досвід розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956
35. Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013– 2018 роки № 739-р. від 14 серпня 2013 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-%D1%80.
36. Кочерга С.Ю. Совершенствование механизма эффективного управления сельскими территориям. *Вестник экспертного сонета*. № 4 (15). 2018. С.25-30.
37. Куліш І.М. Державна політика розвитку сільських територій: світовий досвід для України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Випуск 3 (107). С. 395-407.
38. Мамонова В., Балдич Н., Гринчук Н., Чорній Л., Рубановський К., Борода М. Джерела та механізми фінансування місцевого економічного

розвитку: навчальний посібник. К. : Центр громадської експертизи. Проект «Місцевий економічний розвиток міст України», 2013. 176 с.

39. Місцеві бюджети: експерти проаналізували результати 9 місяців 2019 року. URL.: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/479/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BBi%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B2i%D1%82_9_%D0%BCi%D1%81%D1%8F%D1%86%D1%96%D0%B2.pdf (стор. 1)

40. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999–2010 рр. : проект Закону України від 23 берез. 1999 р. *Економіка АПК*. 1999. № 6. С. 3–49.

41. Новая система европейской несвязанной поддержки в сельском хозяйстве с 2015 года. Реализация в Германии URL: http://agrardialog.ru/files/prints/novaya_sistema_evropeyskoy_nesvyazannoy_podderzhki_v_selskom_hozyaystve_s_2015_goda_realizatsiya_v_germanii.pdf.

42. Ольшанський О. В. Ресурсне забезпечення розвитку території: двовимірний підхід. Публічне управління: теорія та практика. 2013. Вип. 4. С. 220–225.

43. Островський І.А. Публічно-приватне партнерство як соціальна інновація: переваги та ризики. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: www.economy.nayka.com.ua/?op= 1&z=4969.

44. Павленко В.П. Державне регулювання національної економіки : методологія та перспективи розвитку : монографія. – К. : НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, 2015. – 303с.

45. Павленко В.П. Державне регулювання національної економіки : методологія та перспективи розвитку : монографія. К. : НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, 2015. 303с.

46. Павленко В.П. Державне регулювання національної економіки : методологія та перспективи розвитку : монографія. К. : НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, 2015. 303с.
47. Плотнікова М. Ф. Багатофункціональний розвиток сільських територій. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. - 2018. - Вип. 6. - С. 34-38.
48. Правда й міфи про аграрні дотації в ЄС. Частина 2. URL: https://agropolit.com/blog/16-pravda-y-mifi-proagrarni-dotatsiyi-v-yes-chastina-2
49. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 489-р від 19.07.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text
50. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р. : Закон України від 18 жовт. 2005 р. № 2982-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2006. № 1. Ст. 17.
51. Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України від 6 листоп. 1990 р. № 400. Відом. Верхов. Ради України. 1990. № 45. С. 828–835.
52. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України 30 вересня 2019 року № 22/201 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text
53. Проблеми реформування соціальної інфраструктури села. К. : Діловий контакт, 1999. 140 с
54. Продуктивність праці в аграрному секторі економіки України – основний чинник його розвитку. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. URL.: http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/view/11277
55. Пугачов М. Світовий досвід розвитку сільських територій може бути адаптований до потреб України URL:

http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/899-2014-08-11-07-44-26.html.
16.Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3–10.
56.Розвиток сільських територій України (1990-2010 роки) : монографія; за ред. М. К. Орлатого. К. : НДІ "Украгропромпродуктивність", 2012. 752 с
57.Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України. Вісник аграрної науки. 2006. № 5. С. 21–23.
58.Сава А. П. Еволюція теоретичних знань та їх вплив на управління розвитком сільських територій. *Інноваційна економіка*. 2017. № 3-4. С. 43-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2017_3-4_8
59.Сава А. П. Формування моделі розвитку сільських територій під впливом євроінтеграційних процесів. *Інноваційна економіка*. 2017. № 1-2. С. 28-34.
60.Сімак С.В. Інституційний розвиток публічно-приватного партнерства: теорія, методологія, механізми державного управління : [монографія]. К. : АМУ, 2016. 392 с.
61.Сімак С.В. Сутність та інструменти реалізації взаємодії держави та бізнесу. *Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр*. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2014. Вип. 1 (44). С. 135–141.
62.Ступень М. Оцінка економічної ефективності сталого розвитку сільських територій. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Архітектура і сільськогосподарське будівництво*. 2019. № 20. С. 85-89.
63.Ступень М. Оцінка економічної ефективності сталого розвитку сільських територій. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Архітектура і сільськогосподарське будівництво*. 2019. № 20. С. 85-89.

64. Сулима М. І. Економічна ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2009. № 2. С. 88−94.
65. Тарасович Л. В. Стратегічне маркетингове управління розвитком сільських територій. *Наукові горизонти*. 2019. № 12. С. 15–23.
66. Теорія, політика та практика сільського розвитку. за ред.: О. М. Бородіної, І. В. Прокопи; Інститут економіки та прогнозування. Київ, 2010. 384 с.
67. Україна посідає дев'яте місце в світі за площею орних земель – Мінекології. URL: https://www.unn.com.ua/uk/news/1728833-ukrayina-posidaye-9-mistse-v-sviti-za-ploscheyu-ornikh-zemelminekologiyi
68. Хомюк Н. Л. Наукові підходи до вивчення розвитку сільських територій. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 101-104.
69. Хомюк Н. Механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 3. С. 112-120.
70. Хомюк Н.Л., Скрипчук П.М. Механізм та концептуальні напрями соціо-еколого-економічного розвитку сільських об’єднаних територіальних громад. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Економіка».* 2018. № 10 (38). С.38-44.
71. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.

Виконав:

студент магістратури за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування заочної форми навчання

«____» _____ 2020 р. Олександр МУРАШИК

Підпис Ініціали, прізвище

Науковий керівник:

доцент кафедри публічного управління та адміністрування, кандидат наук з державного управління, доцент

«____» _____ 2020 р. Тетяна ТЕРЕЩЕНКО

Підпис Ініціали, прізвище

Робота допущена до захисту:

професор кафедри публічного управління та адміністрування, кандидат економічних наук, доцент

«____» _____ 2020 р. Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ

Підпис Ініціали, прізвище